

Lietuvių kalbos instituto
Geolingvistikos centras

Institute of the Lithuanian Language
Research Centre of Geolinguistics

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA

THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Kalbinis variantiškumas šiuolaikiniame sociokultūriniam kontekste

Linguistic Variation in the Contemporary Sociocultural Context

ANOTACIJOS

ABSTRACTS

2026 m. balandžio 16–17 d. | 16th–17th April 2026

Mokslinis komitetas | Scientific Committee

Prof. habil. dr. Danguolė Mikulėnienė (pirmininkė)

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Dr. Rima Bakšienė

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Dr. Asta Leskauskaitė

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Prof. dr. Kristina Rutkowska

Vilniaus universitetas / Vilnius University

Dr. Vilija Sakalauskienė

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Prof. dr. Edmundas Trumpa

University of Latvia / Latvijos universitetas

Organizacinis komitetas | Organising Committee

Dr. Žydrūnas Šidlauskas (pirmininkas)

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Dr. Agnė Čepaitienė (sekretorė)

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Dr. Diana Dambrauskienė

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Dr. Aurelija Tamulionienė

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Dr. Simona Vyniautaitė

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

KONFERENCIJĄ REMIA
THE CONFERENCE IS SPONSORED BY

Valstybinė lietuvių kalbos komisija
The State Commission of the Lithuanian Language

KONFERENCIJOS PARTNERIS
CONFERENCE PARTNER

Turiny | Contents

DAIVA ALIŪKAITĖ, MONIKA STANKIENĖ Pereiginio punkto <i>kalbinių įsitikinimų planetos</i> , arba apie perceptyviosios dialektologijos teorinių konstruktyvų tvirtinimą	5
LAURA BRAZAITIENĖ Tarminio kalbėjimo ypatumai Lietuvos gimnazistų požiūriu	7
KOTRYNA BUONO, NERINGA BUDRYTĖ Paveldėtoji lietuvių kalba ir kalbinės tapatybės konstravimas Italijos diasporoje: tėvų ir paauglių nuostatų analizė	8
AGNĖ ČEPAITIENĖ, RIMA BAKŠIENĖ Kalbinių ypatybių transkripcijos „Lietuvių kalbos atlaso“ punktuose: GIS priemonės ir galimybės	9
VESLAVA ČIŽIK-PROKAŠEVA Lenkės vaizdinys Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne	10
DIANA DAMBRAUSKIENĖ Pietų žemaičių varniškių teritorijos skaidumas tarmiškumo požiūriu	11
AIDAS GUDAITIS Etnolingvistinių ribų dinamika XXI a. Pietryčių Lietuvoje: 2011 ir 2021 m. gyventojų surašymų geoerdvinė analizė	12
DANGUOLĖ KALINAUSKAITĖ, JUSTINA MANDRAVICKAITĖ, MILITA SONGAILAITĖ, VIRGINIJUS MARCINKEVIČIUS, TOMAS KRILAVIČIUS Lietuvių kalbos tekstų santraukų tekstynas ir skirtingi jo panaudojimo scenarijai	13
DANGUOLĖ KALINAUSKAITĖ, JUSTINA MANDRAVICKAITĖ, MILITA SONGAILAITĖ, AGNĖ PAULAUSKAITĖ-TARASEVIČIENĖ, TOMAS KRILAVIČIUS Automatizuotas asmens duomenų aptikimas ir nuasmeninimas lietuvių kalbos tekstuose – misija įmanoma? Anototo nuasmeninimo tekstyno kūrimo patirtis	14
DALIA KISELIŪNAITĖ Dėl vadinamosios šišioniškių tarmės rekonstrukcijos ir praktikos	15
GABRIELIUS EDVINAS KLIMENKA Tarp <i>survival</i> ir <i>išgyvenimo</i> : vertimo iššūkiai ir terminų adaptacijos problematika	16
MICHAŁ KOZIOL, JOANNA HUCZYŃSKA Polyonymy in Polish Sign Language (PJM): Sociocultural Dimensions of Proper Name Variation	17
KATARZYNA KONCZEWSKA Language Contacts on the Lithuanian-Belarusian Borderland in Light of Data of the Historical Sociolinguistics (Early 20th Century)	18
ROBERTAS KUDIRKA Lietuvių kalbos žargoniniai, nenorminiai skaitvardžiai ir skaitvardiniai žodžiai	19
ADELINA LAÇI A Comparative Approach to the Names of Living Beings in Albanian Language Dictionaries (1954, 1980, 2006)	20
ASTA LESKAUSKAITĖ Kai kurių veiksmažodžių formų varijavimas pietų aukštaičių areale	21
VIOLETA MEILIŪNAITĖ Tarminė įvairovė ir raštas: balansavimas tarp išsaugojimo ir sunorminimo	22

DANGUOLĖ MIKULĖNIENĖ XXI a. lietuvių tarmėtyros raida: nuo dialektologijos prie sociogeolingvistikos	23
DAIVA MURMULAITYTĖ (Ne)jautrus kalbos k(e)itimas ir žodynas	24
JŪRATĖ PAJĖDIENĖ Laidotuvių kultūros kitimo apraiškos XVIII–XX a. kalbiniame žemaičių pasaulėvaizdyje	25
SILVIJA PAPAURĖLYTĖ–KLOVIENĖ Žodžio <i>kaimynas</i> asociacijų lauko analizė	26
VILIJA RAGAIŠIENĖ Lietuvio vaizdinys „Lenkijos lietuvių šnektų žodyno“ rankraštyje	27
JOGILĖ TERESA RAMONAITĖ Nestandartinio kodo vartojimas pusiau viešojoje erdvėje: žemaitiškai kalbančių savitarnos kasų atvejis	28
AUŠRA RIMKUTĖ–GANUSAUSKIENĖ, LINA RUTKIENĖ Aukštųjų mokyklų vadovėlių autorių terminologinės nuostatos	29
ROMAN ROSZKO, DANUTA ROSZKO, PIOTR SZATKOWSKI Mozūrų etnolekto ir Punsko lietuvių šnektos tekstynai CLARIN–PL infrastruktūroje	30
MIHKEL RÜNKLA Labile Verbs in the Southernmost Finnic Languages	31
MIROSŁAWA SAGAN–BIELAWA The Linguistic Variation of Pre–War Peasant Memoirs as a Cultural Phenomenon	32
VILIJA SAKALAIŠKIENĖ Javų kalbinis ir kultūrinis vaizdinys lietuvių pasaulėvaizdyje: sisteminių ir tekstinių duomenų analizė	33
ŽYDRŪNAS ŠIDLAUSKAS Gatvėvardžių vietiškumas Pakaunėje: Šlienavos atvejis	34
EDMUNDAS TRUMPA Automatizuotos vokalizmo akustinės analizės galimybės bei iššūkiai	35
NIJOLĖ TUOMIENĖ Variantų traktavimas dialektologiniuose Lietuvių kalbos instituto darbuose	36
DANUTĖ VALENTUKEVIČIENĖ Tarminio variantiškumo ir mobilumo santykis Varėnos geolekto zonoje	38
JOLANTA VASKELIENĖ Naujadarų konotacija – <i>teigiama vs neigiama</i>	39
SIMONA VYNIAUTAITĖ Pietų žemaičiai varniškiai XX a. 6–7 dešimtmečių rankraštiniuose šaltiniuose	40
CURT WOOLHISER Podlachian as a Contested Linguistic Field: Authenticity, Authority, and Creative Recontextualization in a Borderland Variety	41
ANDRZEJ ŻAK Ar kolateralinės kalbos mokymas tikrai gali padėti išsaugoti kalbą?	42

Pereiginio punkto *kalbinių įsitikinimų planetos*, arba apie perceptyviosios dialektologijos teorinių konstruktų tvirtinimą

The Planets of Linguistic Beliefs at a Transition Point, or On Establishing Theoretical Constructs in Perceptual Dialectology

Lietuvių perceptyviosios dialektologijos (PD) paradigma tiek teoriniu (t. y. kas laikoma tiriamuoju dalyku), tiek metodologiniu (t. y. kokiomis priemonėmis identifikuojamas tiriamasis dalykas) aspektu pirmiausia sietina su šiuolaikine anglosaksiškąja (plg. D. R. Prestono tyrimus, pvz., 1989; 2018) PD tradicija. Tyrimuose verbalizuojamų ir vizualizuojamų kalbinių nuostatų duomenys tampa pagrindu svarstyti variantų taisyklingumo, patrauklumo, panašumo su bendrine kalba vertes, aiškinti suvokimo izoglosių (angl. *perceptual isoglosses*) (Preston 1999: 361) objektyvųjų (grįstą kalbiniais požymiais) ar subjektyvųjų (grįstą vaizdiniais) pamatą, perceptinių regionų (angl. *perceptual region*) atitiktį ar sąsajas su tradiciniais regionais (angl. *traditional region*) (Kretschmar 2011: 188–190) ir kt.

Viena vertus, pripažintina, kad PD paradigma įveikia tradicinės dialektologijos principą ir kliūtį – „pirmiau duomenys, paskui teorija“ (angl. *data first, theories later*) (W. A. Kretschmar, E. W. Schneider – cit. iš: Milroy, Gordon 2003). Kalbinių nuostatų išsklaida PD tyrimuose įprastai yra ne tik deskriptyvi, bet ir konceptuali.

Kita vertus, reikia pripažinti ir tai, kad, Lietuvoje gausėjant PD tyrimų, teorinis instrumentarijus ima kartotis. Tas savaime nėra blogai, vis dėlto krypties plėtra sietina ne tik su nauja tiriamąja medžiaga ar duomenų kaupimo būdais, bet ir su teorinėmis nuostatomis, kurios ir lemia požiūrio į tiriamąjį dalyką įvairiapusiškumą. Dar tiksliau – gali padėti tiriamąjį dalyką išluoksnuoti, išprasminti ar įprasminti neįvertintus jo aspektus.

Taigi šio pranešimo tikslas yra papildyti PD teorinį instrumentarijų. Pristatomas lietuvių tarmėtyroje naujas teorinis konstruktas – *kalbinių įsitikinimų planetos* (angl. *linguistic planet of belief*) (Bounds, Cramer, Tamasi 2021). Šis konstruktas leidžia nagrinėti ne tik tai, *ką žmonės sako apie kalbą, variantus, kaip vaizduoja kalbą, variantus*, bet ir *kaip*, ir *kodėl* tie kalbos vertinimai, vaizdijimai, nuostatos susijungia į tam tikrą visumą. Tvirtinant šį konstruktą, atliekama apžvalgi PD tyrimo, vykdyto keliuose pereiginio variantiškumo punktuose, duomenų analizė. Vis dėlto, svarbiausia pranešimo sutelktis yra ne duomenų išsklaida, bet teorinio konstrukto (*kalbinių įsitikinimų planetos*) vertės PD tyrimuose, siekiant įvairesnio diskurso PD lietuvių tarmėtyroje, tvirtinimas.

Literatūra

Bounds Paulina, Cramer Jennifer, Tamasi Susan 2021: *Linguistic Planets of Belief: Mapping Language Attitudes in the American South*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

- Kretzschmar William A. 2011: *Language and region*. Iš Rajend Mesthrie, The Cambridge Handbook of Sociolinguistics. Cambridge Handbooks in Language and Linguistics, 186–202. Cambridge University Press.
- Milroy Lesley, Gordon Matthew 2003: *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Preston Dennis R. 1989: *Perceptual Dialectology : Nonlinguists' Views of Areal Linguistics* (reprint 2011). Foris Publications.
- Preston Dennis R. 1999: *A Language Attitude Approach to the Perception of Regional Variety*. Iš D. R. Preston (ed.), Handbook of Perceptual Dialectology, Volume 1, 359–375, John Benjamins Publishing Company.
- Preston Dennis R. 2018: *What's Old and What's New in Perceptual Dialectology?* Iš M. Palander, H. Riionheimo, V. Koivisto (eds.), On the Border of Language and Dialect, 16–37. Helsinki: Finnish Literature Society.

Tarminio kalbėjimo ypatumai Lietuvos gimnazistų požiūriu

Features of Dialectal Speech from the Perspective of Lithuanian High School Students

Šio pranešimo objektas – perceptyviosios dialektologijos metodais negausiai tirti tarminio kalbėjimo ypatumai Lietuvos gimnazistų požiūriu.

Pranešime nagrinėjami 2024 m. 164 Lietuvos gimnazijose vykdyto tyrimo metu sukaupti duomenys – 4 022 gimnazijos klasių moksleivių atsakymai į internetu užpildytos anoniminės anketos klausimus¹. Daugiausia remiamasi atsakymų į du atvirusius šios anketos klausimus (*Jrašyk savo gyvenamosios vietovės kalbai būdingus bruožus ir Išvardyk, kokius skirtingus tarminio kalbėjimo bruožus žinai*) medžiaga. Šių duomenų (per 12 tūkstančių atsakymų) analize bandoma įvertinti Lietuvos gimnazistų kalbinę (tarminę) kompetenciją.

Pastarojo dešimtmečio lietuvių gimnazistų geolingvistinės kompetencijos tyrimai parodė, kad jaunuoliai geba skirti objektyvųjį tiriamųjų vietovių (ypač pačių kalbinės giminės ir apylinkių) tarmiškumą. Tarminio kalbėjimo bruožus jie linksta įvardyti kalbiniu pagrindu (fonetikos, rečiau leksikos ar ir kitais lygmenimis).

Naujausių percepcijos duomenų analizė išryškino dvejopą gimnazistų vardijamų tarminių bruožų vertinimo pobūdį: estetinį ir kalbinį. Tiek gyvenamosios vietovės kalbai būdingus, tiek apskritai žinomus tarminius bruožus visi tiriamieji dažniau reflektuoja estetiniu pagrindu (atsakymai į pirmąjį klausimą sudaro 67,3 proc. visų atsakymų, į antrąjį – 54,8 proc. visų atsakymų), gerokai rečiau kalbiniu (atitinkamai 32,7 proc. ir 45,2 proc.) pagrindu.

Išsiskiria tarmės mokėjimą deklaravusių gimnazistų (jie sudaro 48 proc. visų apklaustųjų) atsakymai. Jų vardijami gyvenamosios vietovės kalbai būdingi bruožai (tiek estetiniu, tiek kalbiniu pagrindu) pasiskirsto po lygiai, o apskritai žinomų tarminio kalbėjimo bruožų didesnę dalį sudaro estetinio pobūdžio vertinimai.

Taigi gebėjimas įvardyti kalbinius tarminio kalbėjimo bruožus, matyt, nėra susijęs tik su tiriamųjų tarmės (ne)mokėjimu. Tokius gimnazistų vertinimus galėjo lemti XXI a. pradžios lietuvių tarmių situacija. Taip pat neišleistini iš akių ir lietuvių kalbos ugdymo sistemos pokyčiai.

1 Tyrimo duomenys apdoroti įgyvendinant ES finansuojamą projektą „Kalbos paveldo transformacija ir lietuvių kalbos erdvių duomenų išteklių sukūrimas“ (Nr. 02-109-P-0001). Anketą parengė prof. dr. Daiva Aliūkaitė, dr. Diana Dambrauskienė.

KOTRYNA BUONO, NERINGA BUDRYTĖ

Vilniaus universitetas | Vilnius University

Kotryna.buono@gmail.com, neringabudr@gmail.com

Paveldėtoji lietuvių kalba ir kalbinės tapatybės konstravimas Italijos diasporoje: tėvų ir paauglių nuostatų analizė

Lithuanian as a Heritage Language and the Construction of Linguistic Identity in the Italian Diaspora: An Analysis of Parents' and Adolescents' Attitudes

Tyrime nagrinėjamas paveldėtosios lietuvių kalbos vaidmuo ir kalbinės tapatybės konstravimas tarp lietuvių kilmės vaikų ir paauglių Italijos diasporoje, ypatingą dėmesį skiriant tėvų ir paauglių kalbinėms nuostatomis bei jų sąveikai. Tyrimas remiasi šiuolaikinėmis sociolingvistikos teorijomis, kurios kalbinę tapatybę traktuoja kaip dinamišką, socialiai ir situaciškai konstruojamą procesą, o paveldėtąją kalbą – kaip simbolinį ir emocinį išteklių, peržengiantį vien komunikacinę funkciją.

Empiriniai duomenys rinkti taikant kokybinę prieigą. Parengtos dvi anketos (tėvams ir 12–18 m. paaugliams), kuriose derinti atvirieji klausimai ir Likerto skalės tipo teiginiai. Duomenys analizuoti taikant kokybinę turinio analizę, identifikuojant kalbines praktikas, ideologijas ir tapatybės pozicionavimo strategijas. Tyrime dalyvavo 35 tėvai ir 20 paauglių, dauguma jų gyvena mišrioje lietuvių–italų šeimose, kur italų kalba dominuoja instituciniu ir socialiniu lygmeniu.

Rezultatai rodo, kad lietuvių kalba dažniausiai funkcionuoja šeimos domene ir yra glaudžiai siejama su emociniu ryšiu, kilme bei kultūriniu tęstinumu. Tėvai ją vertina kaip esminį tapatybės elementą, tačiau kartu demonstruoja refleksyvų, realistišką požiūrį į jos išlaikymo galimybes migracinėje aplinkoje. Paauglių atsakymai atskleidžia, kad, nors kasdienis lietuvių kalbos vartojimas yra ribotas ir situacinis, simboliniu lygmeniu ji išlieka svarbi paauglių savivokos dalis. Kalbų maišymas ir transkalbinės praktikos vertintinos kaip natūrali dvikalbystės forma.

Tyrimas prisideda prie diasporos sociolingvistikos plėtros, atskleidžiamas paveldėtosios kalbos reikšmę mažos ir teritoriškai išsisklaidžiusios bendruomenės kontekste.

AGNĖ ČEPAITIENĖ, RIMA BAKŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas | Institute of the Lithuanian Language

agne.cepaitiene@lki.lt, rima.baksiene@lki.lt

Kalbinių ypatybių transkripcijos „Lietuvių kalbos atlaso“ punktuose: GIS priemonės ir galimybės

Transcription of Linguistic Features at “Atlas of the Lithuanian Language” Points: GIS Tools and Possibilities

Pastaraisiais metais lietuvių tarmėtyroje vis dažniau taikomos geografinės informacinės sistemos (GIS) yra skaitmeninių įrankių rinkinys su erdve susijusiems duomenims saugoti, tvarkyti, erdvinei analizei atlikti ir rezultatams kartografuoti, duomenų bazėms kurti ir valdyti. Naujas metodologinis posūkis sietinas su 2020–2021 m. Lietuvių kalbos instituto geolingvistų GIS priemonėmis sukurtu „Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenyno modeliu“, arba Tarmynu, apimančiu archyvinės ir naujausios kalbinės medžiagos rinkimo, skaitmeninimo, saugojimo, erdvinių rinkinių ir sluoksnių kūrimo, geoerdvinės analizės rezultatų sklaidos procesus. Tarmyno veikimą užtikrina šiuo metu intensyviai tobulinama Lietuvių kalbos erdvinės informacijos infrastruktūra (LKEII).

LKEII galimybėms atskleisti pranešime pristatomi naujai GIS priemonėmis sukurti skaitmeniniai įrankiai, skirti Tarptautine fonetine abėcėle (TFA) užrašytų tarminių žodžių paplitimui „Lietuvių kalbos atlaso“ (LKA) punktuose vizualizuoti. Įrankiai veikia naudojant programinę įrangą „ArcGIS Pro“.

Tikslas pasiekiamas keliais etapais: 1) pagal LKA ir rankraščių žemėlapius GIS priemonėmis ir metodais parengiamas kalbinių ypatybių paplitimo 723 LKA punktuose taškinis erdvinių duomenų sluoksnis; 2) TFA transkribuojami kalbinės ypatybės iliustruojantys pavyzdžiai (žodžiai); 3) TFA užrašyti pavyzdžiai koduojami pagal kalbinių ypatybių variantų duomenų rinkinio struktūrą; 4) medžiaga apdorojama ir parengiami TFA užrašytų kalbinių ypatybių paplitimo žemėlapiai, kuriuose tarminiai atliepiniai vaizduojami transkribuotuose žodžiuose. Naujaisiais skaitmeniniais įrankiais gauti žemėlapiai pranešime lyginami su atitinkamų kalbinių ypatybių LKA žemėlapiais, pristatomi jų skirtumai, skaitmeninių žemėlapių privalumai ir panaudojimo ateities tyrimams galimybės.

Lenkės vaizdinys Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne

The Image of a Polish Woman in the Corpus of Contemporary Lithuanian Language

Pranešimo tikslas – remiantis atrinkta medžiaga, išnagrinėti ir apibrėžti lenkų tautybės moters vaizdinį. Tyrimui medžiaga rinkta iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (DLKT) grožinės ir negrožinės literatūros bei publicistikos tekstų. Nors DLKT – tai 1992–2011 m. sukurtas šaltinis, jame aptinkama informacija ir apie ankstesnius laikus. Todėl DLKT sakiniai rodo ne tik dabartinį, bet ir ankstesnį nei XX a. lenkės suvokimą visuomenėje. Pagal *lenk** užklausą peržiūrėta šiek tiek mažiau nei 17 900 sakinių. Iš viso analizei atrinkti 956 informatyvūs sakiniai. Jie nagrinėjami struktūrinį požiūrį derinant su kognityviniu.

Paaikškėjo, kad lenkų moters vaizdinys DLKT gana visapusiškas, apie jas pasakojama fiziniu, charakterio, ideologiniu, religiniu, socialiniu, buitiniu, veiklos ir lokaliu aspektais. Tekстыne galima rasti lenkių išvaizdos aprašymų, tačiau tikslaus vaizdinio sudaryti nepavyktų, bet apibūdinimas *graži* – dažnas. Lenkių charakterio bruožus, būdą, elgesį, jausmus, protines savybes aprašo 163 tekstyno sakiniai (virš 17 proc. visų sakinių), todėl galima suprasti, kokios teigiamos ir neigiamos savybės būdingos lenkėms: išsiskiria jų geranoriškumas ir pasiryžimas padėti. DLKT kalbama ir apie lenkių pažiūras įvairiais visuomeniniais klausimais, jų vaidmenį, išsaugojant tautinę kultūrą. Tekстыno pavyzdžiai rodo, kad lenkės yra religingos. Vis dėlto daugiausia tekstыne kalbama apie lenkų moterų veiklą (256 sakiniai, apie 27 proc. visų sakinių), parodoma, kuo jos užsiima, ką mėgsta veikti. Taip pat tekstыne pristatomas jų statusas visuomenėje, minimas lenkių bendradarbiavimas su kitais, jų pripažinimas bei vertinimas, jų apdovanojimai (175 sakiniai, daugiau nei 18 proc. sakinių). Iš DLKT pavyzdžių matyti, kad būna lenkių, kurios mažiau paiso dorovės normų, gali nusikalsti, yra nemalonaus būdo. Dalis tekstyno sakinių atskleidžia lenkių pomėgius, rodo jų finansinę gerovę; daug sužinome apie lenkių negandas, apie vietas, kuriuose jos gyvena, dirba, keliauja. Išnagrinėjus medžiagą paaikškėjo, kad lenkės DLKT vaizduojamos labiau teigiamai: dažnai jos minimos kalbant apie krepšinį, jų darbus; tekstыne labiau pastebimos Lietuvos lenkės ir lietuvių žmonos lenkės.

Pietų žemaičių varniškių teritorijos skaidumas tarmiškumo požiūriu

Fragmentation in the Southern Samogitian Varniškiai Area from the Dialectal Perspective

Remiantis pietų žemaičių varniškių judėjimo krypčių analizės duomenimis, išryškinusiais keturias zonas – 1) šiaurinę ir šiaur rytinę, 2) šiaurvakarinę ir vakarinę, 3) pietrytinę bei 4) pietvakarinę, – sudarytos visų keturių zonų tarmiškumo matricos. Jos parodė, kad tarmi- nių požymių vartoseną skiriasi ne tik visose zonose, bet ir kiekvienas tiriamasis tarminius požymius ištarė skirtingu dažnumu.

Nustatyta, kad visose zonose dažniausiai varniškių vartojami požymiai: kirčio negau- nančių daiktavardžių ir veiksmažodžių galūnių trumpinimas ir veiksmažodžių bendraties trumpinimas. Žemaičiams bendras ir nuo aukštaičių skiriantis požymis – ilgųjų įtemptų- jų *ė*, o dvibalsinimas – gana dažnas šiaurvakarinėje ir vakarinėje, šiaur rytinėje ir rytinėje, pietrytinėje zonose, o pietvakarinėje zonoje požymis vartojamas retai. Dar nenuose- kliau vartojami kiti tradiciniams varniškiams būdingi požymiai: ypač dažnai atsisakoma ryškių skiriamųjų požymių: *an*, *am*, *en*, *em* atliepimo dvigarsiais [ɔ·n], [ɔ·m], [ɛ·n], [ɛ·m] / [ɔn], [ɔm], [ɛn], [ɛm], dūnininkavimo, dvibalsių *ai*, *ei* vienbalsinimo ir kt.

Apibendrinti visų keturių zonų tarmiškumo indeksai atskleidė, kad daugiausia tra- dicinių varniškių patarmės požymių išlaikyta tik šiaurvakarinėje ir vakarinėje zonoje, o kitose zonose vartojami stipriai konvergencijos procesų paveikti kalbos variantai. Šiaurvakarinės ir vakarinės zonos vyraujančio (0,75 iki 0,86) ir pagrindinio (0,78) įverčio duomenys parodė išlaikytą tradicinės tarmės variantą. Kadangi tarp mažiausio įverčio, rodančio tarmišką kalbą (0,67), ir didžiausio, rodančio stiprų tarmiškumą (0,91), svy- ravimas nėra didelis, konvergencijos procesai šioje zonoje nėra tokie spartūs kaip kitose zonose.

Šiaurinėje ir šiaur rytinėje, pietrytinėje ir pietvakarinėje zonose nustatyti didesni tar- miškumo įverčių svyravimai rodo vykstančius gana intensyvius kalbinius pokyčius, o ne- aukštos tarmiškumo indeksų vertės reiškia, kad šiaur rytinėje ir rytinėje, pietvakarinėje ir pietrytinėje zonose vartojami kalbos variantai – nuo tarmiškosios kalbos iki bendrinei kalbai artimų variantų.

Etnolingvistinių ribų dinamika XXI a. Pietryčių Lietuvoje: 2011 ir 2021 m. gyventojų surašymų geoerdvinė analizė

Dynamics of Ethnolinguistic Boundaries in Southeastern Lithuania in the 21st Century: A Geospatial Analysis of the 2011 and 2021 Censuses

Pastarąjį dešimtmetį dėl besikeičiančios socioekonominės ir geopolitinės situacijos Baltijos regione kinta ir Lietuvos demografinė struktūra. Šie procesai ypač veikia Pietryčių Lietuvos etnolingvistinę situaciją, nes sostinės arealas, kaip ekonomikos centras, pritraukia gyventojus tiek iš kitų Lietuvos regionų, tiek ir iš užsienio.

Tyrimo tikslas – įvertinti XXI a. pradžios Lietuvių–slavų etnolingvistinių ribų dinamiką Pietryčių Lietuvoje, nustatyti 2011–2021 m. pokyčių kryptis ir jų ryšį su demografiniais bei urbanizacijos procesais. Tiriamąją medžiagą sudaro atvirieji 2011 ir 2021 m. gyventojų surašymų gimtosios kalbos ir tautybės rodikliai.

Tyrimo uždaviniai: 1) nustatyti 2011 m. gimtosios kalbos ir tautybės rodiklių tarpusavio ryšį; 2) aproksimuoti 2021 m. gimtosios lietuvių kalbos duomenis iš tautybės duomenų; 3) taikant geoerdvinės analizės metodus palyginti 2011 ir 2021 m. etnolingvistinės ribas bei įvertinti jų kaitos kryptis.

2011 m. duomenų analizė rodo statistiškai reikšmingą ir stiprų lietuvių gimtosios kalbos bei tautybės rodiklių ryšį ($r = 0,964$; $p < 0,001$). Vis dėlto lietuvių–slavų kalbų kontaktinėse zonose nustatytos išimties, pavyzdžiui, Dievėniškių ir Poškonių seniūnijose fiksuotas reikšmingas gimtosios kalbos ir tautybės procentinių dalių skirtumas (atitinkamai 57 ir 36 proc.). Detalūs 2021 m. gimtosios lietuvių kalbos duomenys oficialiuose šaltiniuose nėra prieinami, todėl jų aproksimacijai panaudoti 2021 m. lietuvių tautybės duomenys ir 2011 m. lietuvių tautybės ir gimtosios lietuvių kalbos rodiklių santykis.

$$Lt \text{ gimtoji kalba}_{2021} \approx Lt \text{ tautybė}_{2021} \times \left(\frac{Lt \text{ kalba}}{Lt \text{ tautybė}} \right)_{2021}$$

2011–2021 m. ribų palyginimas rodo ryškią kalbų balanso kaitą Vilniaus–Trakų aglomeracijoje ir lietuvių kalbos etnolingvistinio arealo plėtrą į priemiesčius, siejamą su urbanizacijos procesais ir sostinės regiono traukos poveikiu.

Kartą analizė patvirtina ilgalaikę lietuvių gimtosios kalbos stiprėjimo tendenciją: jos procentinė dalis išaugo nuo ~53–55 proc. tarp 1947 m. gimusiųjų iki >83–84 proc. tarp 2010 m. gimusiųjų.

Apibendrinant teigtina, kad 2011–2021 m. Pietryčių Lietuvoje fiksuojamas statistiškai reikšmingas lietuvių kalbos įtakos stiprėjimas, leidžiantis prognozuoti tolesnes etnolingvistinių ribų transformacijos tendencijas.

DANGUOLĖ KALINAUSKAITĖ, JUSTINA MANDRAVICKAITĖ, MILITA SONGAILAITĖ, VIRGINIJUS MARCINKEVIČIUS, TOMAS KRILAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas, Vilniaus universitetas | Vytautas Magnus University, Vilnius University
danguole.kalinauskaite@vdu.lt, justina.mandravickaite@vdu.lt, milita.songailaite@vdu.lt,
virginijus.marcinkevicius@mif.vu.lt, tomas.krilavicius@vdu.lt

Lietuvių kalbos tekstų santraukų tekstynas ir skirtingi jo panaudojimo scenarijai

Corpus of Lithuanian Text Summaries and Its Various Usage Scenarios

Glaustas originalaus teksto turinio perteikimas išlaikant esminę informaciją ir turinio prasmę – tai teksto santraukos paskirtis. Rengti tekstų santraukas rankiniu būdu – atitinkamų laiko resursų reikalaujanti užduotis, ypač jei dirbama su dideliais tekstų kiekiais. Dėl pastarosios priežasties galimybė išgauti svarbiausią informaciją iš tekstų automatiškai yra aktuali daugybei skirtingų praktinių taikymo atvejų ir sričių: tyrimų tikslams (kai reikalinga apdoroti ir išanalizuoti didelius tekstinio turinio kiekius), tekstų klasifikavimo uždaviniams, atsakymams į klausimus pateikti, esminiems punktams iš teisinių dokumentų ar tiesiog ilgesnių tekstų išskirti, tekstais perteikiamų žinučių analizei siekiant aptikti dezinformaciją žiniasklaidoje ar kituose šaltiniuose, antraščių kūrimui ir kt.

Dažniausiai naudojami du pagrindiniai tekstų apibendrinimo (angl. *summarization*) metodai – ekstraktyvusis ir abstraktyvusis, besiskiriantys principais, kuriais remiantis santraukose apibendrinama ir perteikiama esminė informacija iš originalių tekstų. Pranešime pristatomi projekto „Santraukų tekstynai dirbtiniam intelektui“ rezultatai – lietuvių kalbos santraukų tekstynas, apimantis du išteklius – ekstraktyviųjų ir abstraktyviųjų santraukų patekstynius, kuriuos sudarančioms santraukoms rengti buvo naudoti minėti tekstų apibendrinimo metodai. Tekstynas rengtas kaip išteklius, numatytas naudoti kuriant ir tobulinant giliojo mokymo pagrindu veikiančias automatinio santraukų sudarymo sistemas, gebančias kurti aukštos kokybės apibendrintą tekstinį turinį, tačiau gali būti taikomas įvairioms kitoms praktinėms reikmėms – skirtingi tekstų apibendrinimo metodai šiuo atveju lemia ir skirtingus kiekvienu iš jų parengtų santraukų panaudojimo scenarijus, kas liudija ir apskritai viso ištekliaus universalumą. Pranešimo metu plačiau pristatomas parengtas tekstynas, jo kūrimo principai ir eiga, iliustruojant konkrečiais pavyzdžiais, taip pat aptariami tekstynui rengti naudoti tekstų šaltiniai ir atliktas tekstų anotavimo procesas, kuris projekto tikslų kontekste buvo orientuotas į dirbtinio intelekto modelių mokymą naudojant sukurtą tekstyną. Detalizuojamas ir tekstyno validavimo procesas, kurio metu, siekiant įvertinti galutinio skaitmeninio ištekliaus tinkamumą suplanuotiems dirbtinio intelekto uždaviniams spręsti, buvo parengti įrankiai, leidę apmokyti mašininio / giliojo mokymo sprendimus naudojant tekstyną ir pademonstruoti tokių sprendimų veikimą tam tikru tikslumu. Tekstynas bus laisvai prieinamas atviros prieigos platformose ir galės tarnauti kaip išteklius mokslo, verslo, viešojo sektoriaus reikmėms.

DANGUOLĖ KALINAUSKAITĖ, JUSTINA MANDRAVICKAITĖ, MILITA SONGAILAITĖ, AGNĖ PAULAUSKAITĖ-TARASEVIČIENĖ, TOMAS KRILAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas, Kauno technologijos universitetas | Vytautas Magnus University, Kaunas University of Technology

danguole.kalinauskaite@vdu.lt, justina.mandravickaite@vdu.lt, milita.songailaite@vdu.lt, agne.paulauskaite-taraseviciene@ktu.lt, tomas.krilavicius@vdu.lt

Automatizuotas asmens duomenų aptikimas ir nuasmeninimas lietuvių kalbos tekstuose – misija įmanoma? Anotuoto nuasmeninimo tekstyno kūrimo patirtis

Automated Personal Data Detection and Anonymization in Lithuanian Texts – Mission Possible? Experience in Creating an Annotated Anonymized Corpus

Asmens duomenis įvairiuose dokumentuose privalu apsaugoti paisant Bendrojo duomenų apsaugos reglamento (BDAR) reikalavimų. Duomenų nuasmeninimas – sprendimas, leidžiantis realizuoti tokią apsaugą. Sulig BDAR įsigalėjimu radosi ir didesnis automatizuotai atliekamo duomenų nuasmeninimo poreikis. Vis dėlto šios užduoties automatizavimas neapsieina be iššūkių: automatiniams modeliams mokytis reikalingi aukštos kokybės, dideli, konkrečiai sričiai skirti mokymo duomenys, o mokymo procesą sunkina tai, kad mokytis modelius dažnai tenka kurti pradedant visiškai nuo nulio, neturint jokių numatytiems mokymo scenarijams tinkamų duomenų, juolab anotuotų. Šiuo atveju procesas tampa ypač kompleksiškas dėl to, kad automatiniai modeliai turi gebėti atskirti ir tinkamai aptikti skirtingų kategorijų asmens duomenis įvairių stilių ir žanrų tekstuose, o tokių kategorijų pagal BDAR skaičiuojama dešimtimis.

Atliepdami minėtų duomenų rinkinių stokos problematiką, pristatome naują skaitmeninį lietuvių kalbos išteklių – anotuotą nuasmeninimo tekstyną. Pranešime aptariame rezultatus, pasiektus įgyvendinant projektą „Nuasmeninimo tekstyno sukūrimas“. Projektu siekta parengti 10 mln. žodžių tekstyną, kuriame būtų sužymėtos BDAR aktualios įvardintos esybės (angl. *named entities*), atspindinčios bendrą asmeninę informaciją apie realaus pasaulio asmenis, tokiu būdu sudarant galimybes tekstyną naudoti automatizuotam duomenų anonimizavimui / užkodavimui pagal BDAR reikalavimus ir mašininio arba giliojo mokymo technologijų sprendimų mokymui. Tekstynui kurti naudoti trijų sričių tekstai – administraciniai tekstai, moksliniai straipsniai ir žiniasklaidos straipsniai.

Pranešimo metu aptariame tekstyno turinį, tekstynui kurti pasitelktus tekstų šaltinius, anotavimo procesą, naudotas anotacijų kategorijas, skirtingų kategorijų įvardintų esybių pasiskirstymą tekstyne, pateikiame tekstų anotavimo eigą iliustruojančių pavyzdžių. Be kita ko, apžvelgiame pagrindinius iššūkius, su kuriais susidūrėme rinkdami, apdorodami ir anotuodami tekstynui reikalingus tekstus. Galiausiai susitelkiame ties galimomis tekstyno panaudojimo kryptimis ir konkrečiais uždaviniais, kurie galėtų būti sprendžiami pasitelkus naująjį išteklių. Sukurtą tekstyną numatyta atverti viešai tam skirtose atviros prieigos platformose, dėl to buvo reikalinga sukurti metodiką, leidžiančią tekstyną sudarančiuose tekstuose paslėpti asmens duomenis, kartu užtikrinant tekstų vientisumą ir koherentiškumą. Pranešimo metu aptariame ir šią metodiką.

Dėl vadinamosios šišioniškių tarmės rekonstrukcijos ir praktikos

On the Reconstruction and Practice of the So-Called Šišioniškiai Dialect

Į Lietuvos nematerialaus paveldo sąvadą įtraukta vad. *lietuvininkų tarmė*, dar kitaip *šišioniškių*, yra tapusi susidomėjimo objektu, o jos atgaivinimo praktika kaip egzotiška veikla demonstruojama įvairiuose kultūros renginiuose ir žiniasklaidoje. Tačiau moksliniu požiūriu ši praktika dar neįvertinta. Etninės globos tarybai buvo pateikta paraiška „Lietuvininkų (šišioniškių) tarmės gaivinimas: mokyklėlė ir kitos veiklos“, kurios tekste nematyti dialektologų vertinimo, neatsispindi ir su jais vykusios konsultacijos. Paraišką parengė Šilutės Hugo Šojaus muziejus, ji buvo patenkinta, vertybė į sąvadą įtraukta 2022 m. Vis dėlto minėtos paraiškos formuluotės dalys yra moksliniu požiūriu problemiškos, iš to išplaukia ir taikomoji šios veiklos vertė. Neaiški sąvokos *lietuvininkų tarmė* ir jos sinonimo *šišioniškių tarmė* apibrėžtis ir pagrindimas (paraiškoje terminu *lietuvininkų tarmė* apibrėžiamas regionas orientuoja į plotą, kuris dialektologijoje vadinamas vakarų žemaičių patarme, tekste painiojamos etninės ir kalbinės bendruomenės sąvokos). Paraiškoje trūksta svarbiausio dalyko – tarmės gaivinimo praktikos pagrindimo autentiškais šaltiniais (ekspedicijų medžiaga, pateikėjų pagalba ir pan.). Į sąvoką „gaivinimas“ įtraukiama tarmės atkūrimo praktika iš antrinių šaltinių (ja užsiima kelios filologijos studijas baigusios, tačiau negimtatarmės entuziastės), joje nesimato mokslininkų indėlio. Skatinama sąvado tikslų ši veikla taip įsibėgėjo, kad jos sėkme patikėjo ne tik vietos kultūrininkai, bet ir visos Lietuvos žiniasklaida ir kiti etnokultūros viešintojai. Tačiau atidžiau įsiklausęs į mokyklėlės mokytojų ir mokinių skleidžiamą tarmės versiją dialektologas nesunkiai gali pastebėti paviršutinišką ir nenuoseklų mėgdžiojimą, kurį pastebi ir negausiai išlikę vakarų žemaičių tarmės gimtakalbiai. Dar didesnį nerimą kelia mėgėjiški „atgaivintos tarmės“ puoselėtojų komentarai, jų polinkis akcentuoti ir etalonu laikyti ypač abejotinas tarmės ypatybes, tokias kaip vėlyvi ir sporadiškai vartoti germanizmai, kurie plūsta gaivintojų „pasirodymuose“. Pranešimo tikslas yra atkreipti dėmesį į tokius su kalbos (tarmių) sklaida susijusius projektus, kurie nėra pakankamai moksliskai pagrįsti, apsvarstyti ir pritaikomi, ir pasiūlyti Etninės kultūros globos tarybai prieš juos patvirtinant gauti tos srities mokslininkų išvadą.

Tarp *survival* ir *išgyvenimo*: vertimo iššūkiai ir terminų adaptacijos problematika

Between *Survival* and *Išgyvenimas*: Challenges of Translation and the Problem of Terminological Adaptation

Lietuvoje sparčiai populiarėjanti išgyvenimo (angl. *survival*) kultūra ir praktiniai mokymai susiduria su specifine problema, t. y. autentiškos ir sisteminės lietuviškos terminijos trūkumu. Kadangi ši sritis mūsų šalyje dar yra santykinai nauja, informaciniame lauke dominuoja tiesioginiai skoliniai iš anglų, rusų arba kitų kalbų. Tai sukuria kalbinį barjerą tarp profesionalaus pasirengimo ir bendrinės kalbos vartosenos.

Pranešime analizuojama, kodėl lietuviškoje literatūroje bei instruktorių žargone įsivirtino tokie terminai kaip *survivalistas*, *batoningas*, *bushkraftas*, *zateškės* ir pan. Kelia ma hipotezė, kad šių svetimžodžių vartojimą lemia ne tik patogumas, bet ir lietuviškų atitikmenų, kurie tiksliai perteiktų specifinius veiksmus ar filosofines koncepcijas, trūkumas. Pavyzdžiui, terminas *bushcraft* apima ne tik išgyvenimą gamtoje, bet ir tradicinių amatų bei darnos su aplinka meną, kurio tiesioginis vertimas į *miško amatas* dažnai neperteikia visos prasmės apimties. Arba problemos, kylančios dėl lietuviškos sąvokos *išgyvenimas*, kuri ne visai tiksliai atspindi ilgalaikio išlikimo ekstremaliomis sąlygomis koncepciją.

Pranešime akcentuojami esminiai išgyvenimo srities terminijos adaptacijos iššūkiai: siekis išlaikyti techninį tikslumą (pavyzdžiui, aprašant specifines peilio naudojimo technikas) ir pastangos išvengti skubotų, lietuvių kalbai svetimų konstrukcijų. Siekiant spręsti šią problemą, pranešime ne tik pristatomi, bet ir siūlomi galimi lietuviški atitikmenys dažniausiai vartojamiems svetimžodžiams. Tokiu būdu siekiama paskatinti diskusiją apie tai, kaip tikslinga ir nuosekli terminija gali padėti ne tik geriau suprasti išgyvenimo discipliną, bet ir stiprinti vietinę šios srities bendruomenę per bendrą, suprantamą kalbą.

MICHAŁ KOZIOL, JOANNA HUCZYŃSKA

Jagiellonian University, University of Warsaw | Jogailos universitetas, Varšuvos universitetas

michal.koziol@doctoral.uj.edu.pl

Polyonymy in Polish Sign Language (PJM): Sociocultural Dimensions of Proper Name Variation

Polionimija lenkų gestų kalboje (PJM): sociokultūriniai tikrinių vardų variantiškumo aspektai

Proper names in sign languages constitute a productive site of linguistic variation, situated at the intersection of community practice, language contact, and processes of standardization. This paper examines polyonymy – the coexistence of multiple lexical forms referring to the same entity – in Polish Sign Language (PJM).

Although PJM proper names have been codified in lexicographic and educational sources, everyday language use reveals the stable coexistence of multiple forms. The study investigates the scale, distribution, and patterns of this variation and explores the sociocultural conditions that sustain it. The analysis is based on participatory research conducted among Deaf and hearing PJM users representing diverse generations and educational backgrounds.

The quantitative component identifies the distribution of parallel variants across social groups, while the qualitative data provide insight into signers' metalinguistic awareness, language attitudes, and their perceptions of variation. The findings suggest that polyonymy in PJM reflects broader processes of generational differentiation, regional affiliation, institutional influence, and ongoing negotiation between community norms and emerging standards.

By addressing proper-name variation in a visual-spatial language, the paper integrates sign language data into wider discussions of sociolinguistic variation and demonstrates how onomastic evidence can illuminate the relationship between linguistic diversity and contemporary sociocultural change.

KATARZYNA KONCZEWSKA

Institute of Polish Language of the Polish Academy of Sciences, Vilnius University |
Lenkijos mokslų akademijos Lenkų kalbos institutas, Vilniaus universitetas
katarzyna.konczevska@ijppan.pl

Language Contacts on the Lithuanian–Belarusian Borderland in Light of Data of the Historical Sociolinguistics (Early 20th Century)

Kalbų kontaktai Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje, remiantis istoriniais sociolingvistiniais (XX a. pradžios) duomenimis

The contemporary Polish–Belarus–Lithuanian borderland is a zone not only of lateral (peripheral) Baltic–Slavic language contacts, but also of active language processes both between several language groups (Polish, Belarusian, Russian, Lithuanian) and within them. Hypotheses about the process of Baltic–Slavic language contacts in lateral zones are a key argument in the study of the Circum–Baltic region (Koptjevskaja–Tamm et al. 2001: 615–750; Shmrecsanyi 2014: 81–92) and the subject of active scholarly discussions (Wiemer et al. 2014: 15–42). A process of substrate interferences took place here in the context of bilingualism and sometimes trilingualism. Consequently, substrate–adstratal relations demand an extremely cautious approach, and the definition and classification of dialects is considerably complex. The investigation of dialects and their interference in border areas with heterogeneous historical and contemporary sociolinguistic situations is a complex task. In my presentation, I focus on the fact that in studying micro areas in the lateral zones of the Baltic–Slavic borderlands, the most productive approach is to combine traditional linguistic methodology with the developments of historical sociolinguistics.

The dialect landscape of the borderlands indirectly reflects the historical variability of political and cultural boundaries; isoglosses in border areas should be viewed as boundaries of the intensity of language and cultural contacts. An unconventional tool in the study of lateral dialect zones could be the use of historical material, significant for describing the area of mutual interpenetration of languages on the Baltic–Slavic borderlands. Such material includes, inter alia, data obtained by lay linguists.

Knowledge and understanding of the historical sociolinguistic situation can help to understand the current problems of the borderlands (see also: Müller et al. 2023: 59 – 100).

References

- Koptjevskaja–Tamm et al. 2021: *The Circum–Baltic Languages: an areal-typological approach*. In: *Circum–Baltic Languages*. Vol. 2. Grammar and typology, O. Dahl, M. Koptjevskaja–Tamm (eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 615–750.
- Müller et al. 2023: *Borders and Language. Minor Misunderstandings, Big Troubles, and the Fruits of Multilingualism*. In: *Active Borders in Europe. Identity and Collective Memory in the Cross–Border Space*, K. B. Müllerand (ed.), Cham: Springer, 59–100.
- Szmrecsanyi 2014: *Methods and Objectives in Contemporary Dialectology*. In: *Contemporary approaches to dialectology: The area of North, Northwest Russian and Belarusian vernaculars*, I. Seržant. B. Wiemer (eds.), Bergen: Department of Foreign Languages, University of Bergen, 81–92.
- Wiemer et al. 2014: *Convergence in the Baltic–Slavic Contact Zone. Triangulation approach*. In: *Congruence in Contact–Induced Language Change. Language Families, Typological Resemblance, and Perceived Similarity*, J. Besters–Dilger, C. Dermarkar, S. Pfänder, A. Rabus (eds.), Berlin–Boston: De Gruyter, 15–42.

ROBERTAS KUDIRKA

Vilniaus universitetas | Vilnius University

robertas.kudirka@knf.vu.lt

Lietuvių kalbos žargoniniai, nenorminiai skaitvardžiai ir skaitvardiniai žodžiai

Slang and Non-Standard Numerals and Numeral Expressions in Lithuanian

Kalbos ekonomijos principas lingvistikoje teigia, kad kalbos sistemos ir jų vartotojai siekia minimizuoti pastangas išlaikydami veiksmingą komunikaciją. Šiuolaikiniuose tyrimuose apie kalbos ekonomiją nuolat performuluojami, tikslinami tokie dėsningumai: kalbos optimalios raiškos vidiniai mechanizmai fonetiniu, morfologiniu, leksiniu ir sintaksiniu lygiu laikosi įvairių ekonomiškų strategijų (pvz., trumpinimas, kontraktacija, redukcija, elipsiškumas) atsikratydami pertekliaus ir palikdami tik kas būtinausia ir siekdami komunicuoti kuo optimaliau. Kalbos ekonomija ypač aktuali skaitvardžiams, nes sudėtiniai skaitvardžiai gana dažni ir ilgi žodžių junginiai ar dūriniai: o pačios trumpiausios žodžių formos yra dažniausios, nes tai susiję su ekonomija ir efektyvumu. Neatsitiktinai dažniausi žodžiai kalboje yra trumpiausi, vienamorfemiai, susidedantys tik iš dviejų ar trijų fonemų: vartosenos dažnis gali lemti žodžių struktūros kitimus, ypač trumpinimą, sutraukimą, redukciją. Žargone ir nenorminėje kalboje leksiniu lygiu kalbos ekonomija ypač akivaizdi dėl daugybės trumpinių, univerbų ir įvairių sudėtinių pavadinimų sutrauktinių pakaitalų. Lietuvių kalbos gramatikose, morfologijos aprašuose skaitvardžių redukuotos formos, trumpiniai neminimi, žargoniniai ir nenorminiai skaitvardžiai netirti, aprašomi tik norminės kodifikuotos kalbos įvairūs gramatiniai faktai apie skaitvardžius. Nekodifikuota kalba daug stichiškesnė, tad žargonybės ir nenorminės kalbos žodžiai turi dar daugiau variantų, nes dėl nevienodų ir keleriopų sutraukimo (kontrakcijos) ir redukcijos būdų yra atsiradę nemažai variantiškų trumpųjų sutrauktinių formų – redukcinių darinių. Pranešime bus aptariami suaugtinių skaitvardžių redukciniai dariniai ir trumpiniai.

ADELINA LAÇI

University of Elbasan | Elbasano universitetas

adelina.laci@yahoo.com

A Comparative Approach to the Names of Living Beings in Albanian Language Dictionaries (1954, 1980, 2006)

Gyvųjų būtybių pavadinimų albanų kalbos žodynuose (1954, 1980, 2006) lyginamasis tyrimas

This study presents a comparative analysis of the names of living beings as recorded in three Albanian language dictionaries published in 1954, 1980, and 2006, based on a combined quantitative and lexical-semantic approach. The object of the study includes a broad paradigmatic group of lexical units denoting domestic animals, wild animals, birds, and fish.

The corpus was specifically compiled for this research, and the data were systematized in comparative tables using identical criteria for all three lexicographic sources.

The tables constitute the main analytical tool and enable the identification of diachronic changes in the number of meanings, the presence or absence of lexical units, and their distribution across lexical subclasses. Each lexical unit is recorded together with the number of meanings attested in each dictionary, ensuring direct comparison and minimizing subjective interpretation. The analysis goes beyond the identification of isolated semantic changes and focuses on broader processes of lexical expansion, narrowing, and reorganization within this lexical field.

Special attention is paid to the dynamics of the monosemy–polysemy relationship, to differences in the diachronic development of individual subclasses of names of living beings, and to the hierarchical structuring of this lexical group. On the basis of the tabular data, the study distinguishes a paradigmatic core, an intermediate zone, and a peripheral area.

Overall, the paper provides a systematic and verifiable account of the diachronic evolution and internal organization of the names of living beings, contributing to lexical-semantic research and to the study of Albanian lexicography.

Kai kurių veiksmažodžių formų varijavimas pietų aukštaičių areale Variation of Certain Verb Forms in the Southern Aukštaitian Area

Lietuvių kalbos tarmėse funkcionuojančių veiksmažodžių, kaip ir kitų kalbos dalių, formos gali turėti variantų, atsiradusių dėl įvairių raidos priežasčių ir vartosenos pokyčių. Šio pranešimo objektas – veiksmažodžių su priesagomis *-ėti*, *-(i)oti*, *-(i)uoti* būtojo kartinio laiko 3 asmuo ir bendratis.

Visose lietuvių kalbos tarmėse yra paplitusios ilgosios veiksmažodžių su priesagomis *-ėti*, *-(i)oti*, *-(i)uoti* būtojo kartinio laiko 3 asmens formos (pvz.: *gulėjo*, *miegójo*, *nešiójo*, *važiávo*). Tačiau „Lietuvių kalbos atlase“ ir kituose dialektologų darbuose nurodoma, kad pietinė ir rytinė dalys (vakarų aukštaičiai kauniškiai, pietų aukštaičiai, rytiniai rytų aukštaičių tarmės pakraščiai) taip pat vartoja trumpesnes formas – *gulėj* / *gulé*, *miegó* / *miegó*, *nešiój* / *nešió*, *važiáu* / *važiā*. Dėl šių formų kilmės iškelta įvairių hipotezių.

Variantiškumu pasižymi ir veiksmažodžių bendratis. Ankstesniais tyrimais nustatyta, kad lietuvių kalbos tarmėse funkcionuoja tokios paprastosios formos: *sùkti*, *sùktie*, *sùkty*, *sùkte*, *sùkt*, *sùktei*, *sùktienai*. Pietų aukštaičiams yra būdingos formos su *-ti*, *-tie*, *-t*, *-te*. Apie Trakus dar paliudyta naujų formų su *-tei*. Nevienodai tariamos ir bendraties sangražinės formos – *sùktis*, *sùkties* ir *sùktisis*.

Pranešime bus aptariamas minėtų veiksmažodžių bendraties bei trumpųjų ir ilgųjų būtojo kartinio laiko 3 asmens formų paplitimas ir jų vartojimo dažnumas pietų aukštaičių areale, remiantis skirtingų laikotarpių tarmine medžiaga. Zigmas Zinkevičius yra iškėlęs atsargią prielaidą, kad daugelyje vietovių trumposios veiksmažodžių su priesagomis *-ėti*, *-(i)oti*, *-(i)uoti* būtojo kartinio laiko 3 asmens formos vartojamos dažniau nei ilgosios. Tad šiuo tyrimu siekiama minėtą bei kitas prielaidas patikrinti ir nustatyti, ar (kiek) pasikeitė tiriamųjų veiksmažodžio formų vartoseną.

Tarminė įvairovė ir raštas: balansavimas tarp išsaugojimo ir sunorminimo

Dialectal Diversity and Writing: Balancing Preservation and Standardization

Tarminės kalbos įvairovė yra vienas ryškiausių kalbinio Lietuvos paveiklo bruožų. Tradiciškai ši įvairovė realizuojama per sakinę kalbą, tačiau pastebima, kad ieškoma būdų ją perteikti ir raštu.

Žinoma, mokslinės transkripcijos simboliais tarminiai tekstai užrašomi jau seniai. Bet svarbu atkreipti dėmesį, kad pastaraisiais metais gausėja tarminių tekstų, užrašytų ne sudėtinga mokslinė transkripcija, o bendrinei kalbai įprastesnėmis ir skaitytojui lengviau atpažįstamomis raidėmis. Tokie kalbiškai įvietinti tekstai visuomenei patrauklūs ir susilaukia nemažai dėmesio.

Vlado Braziūno, Stasio Eidrigevičiaus, Rimanto Kmitos tekstai, Antoine'o de Saint Exupéry „Mažojo princo“ perrašos skirtingomis patarmėmis ir pan. leidžia analizuoti tarminių lietuvių kalbos variantų užrašymo specifiką. Bene pirmasis bandymas susisteminti tarminių tekstų užrašymą yra Alekso Girdenio ir Juozo Pabrėžos XX a. pabaigoje sukurta vadinamoji žemaičių rašyba. Tad galima teigti, kad iki šių dienų šios tarmės tarminės rašybos sistema yra labiausiai nusistovėjusi, turi ilgiausią vartosenos tradiciją. Be to, jos buvimas skatina ieškoti ir kitoms patarmėms tinkamų rašybos sistemų.

Remdamiesi bendrinių kalbų rašto tradicija galime teigti, kad rašytiniams tekstams paprastai būdingas sistemiškumas. Vadinasi, formuojasi opozicija tarp sakinio teksto variantiškumo ir rašytinio teksto sistemiškumo. Pranešime aptariama, kiek visuomenės lengvai atpažįstami bendrinės kalbos rašmenys tinka atspindėti tarminę fonetiką, kada prireikia papildomų ženklų ir kokį poveikį tarminei įvairovei daro sakinės kalbos perteikimas raštu.

XXI a. lietuvių tarmėtyros raida: nuo dialektologijos prie sociogeolingvistikos

The Development of Lithuanian Dialectology in the 21st Century: From Dialectology to Sociogeolinguistics

Vis dažniau pabrėžiama, kad, silpstant tarmiškumui kaimuose, dialektologija, kaip tarmių mokslas, praranda tiriamąjį objektą. Šiuo metu per atitinkamus analizės aspektus ją palaiko sąsajos su kitomis kalbotyros atšakomis – geolingvistika ir (ar) sociolingvistika. Tačiau pasirinkus tik vieną iš jų retai sukuriamas raiškus ir vientisas kalbinis nagrinėjamos vietovės vaizdas.

Pastarųjų metų lietuvių tarmėtyros tyrimai plačiau atveria vartus Lietuvoje besiformuojančiai sociogeolingvistikai. Tokio tyrimo pagrindas – tarmiškumą keičiantis kalbinės atmainos vietiskumas, išliksiantis net ir tuo atveju, kai, pavyzdžiui, įsigalint regioniniam standartui, vietinių gyventojų kalboje tolydžio mažės ne tik tarmių požymių, bet ir juos keičiančių ar jau pakeitusių tarmiškųjų žymenų.

Vietiškumo sąvoka, ją gretinant su tarmiškumu, yra talpesnė ir platesnė. Ji gali tiksliau atspindėti šiuolaikinio vietinio kalbos varianto specifiką. Mat vietiskumas apima ne tik nykstančius tarmių (ar tarmiškuosius) elementus, bet ir iš kitų vietinių kalbų, taip pat ir netarminės (bendrinės) lietuvių kalbos atėjusius kalbinius dėmenis. Vietiškumo analizės atveju, silpstant kalbinei regioninei diferenciacijai, didesnį vaidmenį galėtų įgyti ir etnolingvistiniai vietos gyventojų tyrimai.

Išsamią sociogeolingvistikos lauke atsidūrusių vietinių kalbinės atmainos (po)sluoksnių analizę garantuoja didelė geoerdvinių ir sociolingvistinių metodų – tiek kiekybinių, tiek ir kokybinių – įvairovė. O jos aktualumas nesunkiai grindžiamas pirmiausia ekstralingvistiniais faktoriais, sukeliančiais didžiausius vietinės kalbos pokyčius, – pavyzdžiui, nuolat mažtančiu gyventojų skaičiumi, žymiais migracijos (tiek emigracijos, tiek imigracijos) poslinkiais, taip pat dideliu gyventojų mobilumu į didesnius traukos centrus.

Sociogeolingvistiniais metodais paremti taikomieji vietinės kalbos (kalbų) tyrimai permanentinės stebėsenos rezultatais ir iš jų išplaukiančiomis rekomendacijomis prisidėtų ne tik prie tolesnės valstybinės kalbos strategijos plėtros, bet ir prie lietuvių kalbos išlaikymo valstybinės kalbos lygiu tolesniais valstybės gyvavimo etapais.

(Ne)jautrus kalbos k(e)itimas ir žodynas

(In)Sensitive Language Change and Vocabulary

Visuomenė vystosi, gyva kalba kinta. Modernus (ppr. elektroninis, greitai koreguojamas) žodynas negali atsilikti nuo visuomenės ir kalbos raidos. Kita vertus, bendrajame žodyne neturėtų būti vienadienių, ginčytinų, dar nenusistovėjusių, laiko nepatikrintų dalykų. Ne vien leksikos atrankos, bet ir jos pateikimo, aiškinimo ir kt. aspektais.

Pranešime bus aptariami konkretūs atvejai, su kuriais susiduria leksikografai, spaudžiami reaguoti į visuomenės kalbines nuostatas ar madas. Pastarojo meto iššūkiai – vadinamoji jautri, taip pat neapykantos kalba. Lietuvių kalbai pritaikius Negaliai jautrios kalbos gaires, Bendrinės lietuvių kalbos žodyne (BLKŽ) *kurčnebylys*, *-ė* įgijo pasenusio žodžio pažymą ir pasikeitusią vartoseną aiškinančių iliustracijų. Tačiau keisti nusistovėjusią žodyno rengimo metodiką, baiminantis priekaištų dėl lyčių nelygybės (šiuo aspektu perdarinėti originalius vartosenos pavyzdžius ar žūt būt ieškoti perteklinių, atsisakyti apibendrinamojo vyriškosios giminės vartojimo ar pan.), neketinama. Nes pati kalba taip lyčių (dar) nelygina. BLKŽ redaktorių kolegija natūraliai, ne smurto prevencijos, kokios ideologijos ar naujų srovių socialiniuose santykiuose inspiruota, laikosi nerašytos taisyklės žodyne pateikiamos leksikos neilustruoti smurtiniais vartosenos pavyzdžiais (jei to nereikalauja aiškinamo žodžio semantika). O į raginimus ką moderninti reaguojama tik ištyrus pasikeitusią vieno ar kito žodžio vartoseną. Vieni laukė ir pritarė, kitus papiktino žodžio *mirti* semantikos išplėtimas, atsižvelgus į šiemis laikams įprastą emocinį santykį su mylimais augintiniais. Įvyko pokyčių BLKŽ stilistinių pažymų sistemoje – vietoj *menk.* (menkinamasis, menkinamai) atsirado *neigiam.* (neigiamas, neigiamai). Galimas daiktas, tai pakoreguos ir teismų praktiką, nes įvairūs ekspertai šiomis pažymomis neretai buvo linkę remtis neapykantos kalbos ir pan. bylose.

Vartosenoje *senėjimą* bando išstumti modernusis *amžėjimas*, bet savo vietos BLKŽ jis dar turėtų palaukti, kol kas tenkindamasis Naujažodžių duomenyno (beje, parodančio ir nevienareikšmį šio naujadaro vertinimą) dėmesiu.

Atskiras atvejis – žodžiai-prekių ženklai. Pasitaiko, kad verslas akiai remiasi tik jų vartojimą reglamentuojančiais įstatymais ir savo nuosavybės teisėmis, nepripažindamas elementarių gyvosios kalbos dėsnių ir visuomenės teisės nevaržomai tą kalbą vartoti. Dėl šios priežasties BLKŽ neliko žodžio *lego*.

Laidotuvių kultūros kitimo apraiškos XVIII–XX a. kalbiniame žemaičių pasaulėvaizdyje

Manifestations of Changes in Funeral Culture in the Samogitian Linguistic Worldview, 18th–20th Centuries

Pranešime bus aptariama su laidojimo apeigomis ir kultūra susijusios žemaitiškos leksikos (pvz.: *budynė, pagrabas, budėti, kavoti, laidoti, laidoti su trūbais, nugiedoti, palaidoti, trūbyti, giedo(din)ti kalnus, kviesti giedotojus / giedorius / trūborius* ir pan.) reikšmės ir laidojimo apeigas įvardijančių leksemų pasirinkimo polinkiai ir kaita. Taip pat bus svarstoma dviejų žemaitiškomis kultūremomis laikytinų su mirusiųjų pagerbimu susijusių žemaitiškų papročių, tokių kaip *budynė, budėjimas prie mirusiojo* ir *kalnai* – „Kryžiaus kelio arba stacijų maldos su giesmėmis“ paplitimo, įsigalėjimo ir prasidėjusio nykimo slenksčiai bei tokį nykimą nulėmusios priežastys.

Pristatomas tyrimas pagrįstas keleriopo pobūdžio žemaitiško diskurso sakytinių (XX a. II pusės) ir rašytinių (XVIII–XIX a.) šaltinių medžiagos analize. XX a. II pusės žemaičių kasdienybės kalbėjimo sisteminius duomenis teikia trys leksikografiniai šaltiniai – Vytauto Vitkausko „Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas“ (1976), Juozo Aleksandravičiaus „Kretingos tarmės žodynas“ (2011), Birutės Vanagienės „Šiaurės vakarų žemaičių žodynas: Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos“ (t. 1–2, 2014–2015), o laidojimo apeigų situacinius vertinimus – knygų „Taip šneka tirkšliškiai“ (Girdenis 1996), „Vakarų žemaičiai“ (Bukantis, Leskauskaitė, Salienė 2006), „Žemaičių dzūkai“ (Girdenis 2008), „Šiaurės žemaičių Skuodo zona“ (Girdenis 2012), „Šiaurės žemaičiai telšiškiai“ (Pabrėža, Marcišauskaitė, Leskauskaitė 2013) tekstai. Su laidotuvių apeigomis susijusio žemaitiško XVIII–XIX a. diskurso ir leksikos analizei pasitelkiami du katalikiškų tekstų rinkiniai – 1759 m. „Ziwatas“ (Girdenis, Skirmantas 1998) ir Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos 1799–1831 m. rankraštiniai „Pamokslay Wayringosy Materyjosy“ (Šepetytė 2020), taip pat pasiremama XIX a. viduryje rengtų dvikalbių lenkiškai–žemaitiškai surašytų rankraštinų žodynų – Lauryno Ivinskio Lenkų–lietuvių kalbų žodyno (Kažukauskaitė 2010) ir Simono Daukanto Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno (Subačius 1993, 1995, 1996) – duomenimis.

Žodžio *kaimynas* asociacijų lauko analizė

An Analysis of the Associative Field of the Word *Kaimynas* ('Neighbour')

Jeigu žodinių asociacijų eksperimentas atliekamas korektiškai, jo rezultatai suteikia galimybę apibendrinti tą informaciją, kuri konkrečios kalbos pasaulėvaizdyje, vadinasi, ir žmonių, kalbančių ta kalba, sąmonėje, yra siejama su nekalbinės tikrovės objektu. Kalbos pasaulėvaizdžio tyrimams asociacijų eksperimento rezultatai gali būti pasitelkiami tiek vieni (Papaurėlytė-Klovienė 2011, 2012), tiek kartu su kita kalbine medžiaga (Papaurėlytė-Klovienė 2022, 2025). Būtent pastarieji tyrimai pateikia pagal galimybes išsamią informaciją apie tai, kaip kalbos pasaulėvaizdyje matomas materialus objektas, pojūčių organais nesuvokiami, bet kalba nusakomi abstraktūs fenomenai, pavyzdžiui, emocinės būsenos, kiti vidinio gyvenimo reiškiniai. Paprastai asociacijų eksperimento dalyvių prašoma skaityti žodžių stimulų sąrašą ir, ilgai negalvojant, šalia kiekvieno žodžio parašyti pirmą tuo metu į galvą atėjusį žodį, žodžių junginį ar sakinį. Patikimu asociacijų eksperimentas laikomas tuo atveju, jeigu jame dalyvauja ne mažiau kaip 30 respondentų.

Šiame pranešime pristatomo tyrimo tikslas – aprašyti žodžio *kaimynas* asociacijų lauką. Lietuvių kalbotyroje žodžio *kaimynas* asociacijos nagrinėtos nebuvo, todėl šis tyrimas yra naujas. Tiriama medžiaga – iš 2010–2020 m. atlikto asociacijų eksperimento, kuriame dalyvavo beveik 600 įvairių humanitarinių mokslų, inžinerijos, socialinių, ugdymo mokslų studijų kryptų studijų programų 17–35 m. studentų.

Tarp eksperimento rezultatų – daug vienodų atsakymų, kai taip pat reagavo kelios dešimtys respondentų. Gausios vienetinės asociacijos atspindi individualią eksperimento dalyvių patirtį. Aprašant asociacijų lauką laikomasi nuostatos, kad visos asociacijos yra tokios todėl, kad jos atspindi nekalbinėje tikrovėje egzistuojančius ryšius tarp daiktų ir reiškinių, vertybių sistemas, elgesio modelius. Dalis bet kurio žodžio asociacijų gali turėti paaiškinimą kalbos sistemoje.

Literatūra

- Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2011: Žodžio medis asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. – *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis. Mokslo darbai*, 13, 405–416, Šiauliai: ŠU I-kla. ISSN 1822-7309.
- Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2012: Žodžio ŽODIS asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. – *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika*, 14, 1, 103–109. ISSN 1392-8600.
- Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2022: Perprasti ŽVĖRĮ. *Wartości w językowym obrazie świata Litwinów i Polaków / Vertybės lietuvių ir lenkų kalbų pasaulėvaizdyje. Opracowały / Sud. Kristina Rutkovska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska*, 187–202, Kraków: Wydawnictwo księgarnia akademicka. ISBN 978-83-8138-802-3 (druk).
- Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2025: Motinystė lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje (remiantis žodžio *mama* asociacijomis ir žodžių *motiniškas*, *-a*, *motiniškai* junginiais). – *Acta Linguistica Lithuanica* 92. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/2467/2464>. ISSN 2669-218X.

Lietuvio vaizdinys „Lenkijos lietuvių šnektų žodyno“ rankraštyje

The Image of the Lithuanian Image in the Manuscript of the „Dictionary of Lithuanian Dialects in Poland“

Pranešimo tikslas – remiantis rengiamo „Lenkijos lietuvių šnektų žodyno“ medžiaga nustatyti, kokio *lietuvio* sąvokos supratimo laikomasi Punsko ir Seinų apylinkėse gyvenančių lietuvių bendruomenėje. Tyrimu siekiama atskleisti, kaip save apibūdina vietiniai lietuviai, koks jų santykis su lenkais ir iš kitur atvykstančiais gyventi lietuviais.

Svarbiausi lietuvių tapatybės (lietuvybės) bruožai – lietuvių kalbos (*dzūkų tarmės*) vartojimas, senųjų tradicijų ir tikėjimo išlaikymas ir krašto istorijos įprasminimas. Pagrindinis bruožas, būdingas Lenkijos lietuviams, yra jų vartojama kalba. Ne mažiau svarbūs veiksniai yra savas kraštas (kompaktiškai jame gyvenantys lietuviai) ir šeima (mišri santuoka suvokiama kaip grėsmė tautiniam identitetui). Kalba yra visų vertybių pagrindas (*Jei tu lietuvis ir tu lietuvis, tai tau turi būti an širdies, kad būtų lietuviškai, o ne cik lankiška* Sn). Kalbos vertė pabrėžiama sakant, kad ji yra gimtoji kalba, vartojama visą gyvenimą (*Aš esu Lenkijos pilietė, bet aš esu lietuvis, nes nuo mažens kalbu lietuvių kalbu* Ožk). Lenkijoje gyvenantys lietuviai suvokia, kad jų kalba skiriasi nuo Lietuvoje vartojamos bendrinės lietuvių kalbos, o tarmė – nuo *dzūkų tarmės* (*Lietuvos lietuviai kitap šneka kap lenkų lietuviai, daugiau iš lenkiško* Eg; *Cikro lietuvių akcentas kitoks, patraukia žodžį* Eg; *Kučiūnai jie kitap dzūkuoja nei mes, jie negirdėję lenkų kalbos, mes rusų* Žg). Lietuviai gina savo teises kalbėti ir melstis lietuvių kalba (pasakojama apie buvusius nesutarimus su lenkais dėl mišrių laikymo lietuvių kalba; pabrėžiama, kad krašte yra lietuviškų mokyklų, bažnyčiose vyksta pamaldos lietuvių kalba). Neigiamai vertinami lietuviai, atsisakantys gimtosios kalbos ir tapatybės (*Nei viena tauta nepameta savo tautos kap lietuviai* Šlk; *Lietuviai apsižanina už svetimtaučio ir savo kalbų pamina, pasmerkia, aina prie kitos* Šlk). Aktyvus, lietuvių puoselėjantis ir ją ginantis lietuvis apibūdinamas kaip karštas, drūtas, kietas, tvirtas, užsispyręs, labai *lietuvys*.

Nestandartinio kodo vartojimas pusiau viešojoje erdvėje: žemaitiškai kalbančių savitarnos kasų atvejis

The Use of Non-Standard Code in Semi-Public Space: The Case of Samogitian-Speaking Self-Service Checkouts

Globalizacijos kontekste visame pasaulyje stiprėja dėmesys vietos tapatybei ir kalbinei įvairovei. Lietuvoje šią tendenciją ilgą laiką riboja stipri bendrinės kalbos ideologija, pagal kurią vietinės kalbos atmainos daugiausia buvo siejamos su privačia, šeimos ar artimos aplinkos sfera. Vis dėlto skaitmeninės ir pusiau viešosios erdvės vis labiau kvestionuoja šią ribą, sudarydamos galimybes nestandartinėms kalbinėms praktikoms tapti matomoms ir socialiai reikšmingoms.

Pranešime analizuojamas išskirtinis institucinės iniciatyvos atvejis – žemaitiškai kalbančių savitarnos kasų įdiegimas didžiausio Lietuvoje prekybos tinklo parduotuvėje Plungėje. Skirtingai nei įprastos „iš apačios“ kylančios kitokio nei standartinis kodo vartojimo praktikos, šiuo atveju kalbinį sprendimą priėmė didelė komercinė organizacija, įvesdama nestandartinę kalbinę atmainą į technologiškai medijuotą, pusiau viešą klientų aptarnavimo erdvę.

Tyrimo tikslas – atskleisti šio sprendimo motyvus ir išanalizuoti darbuotojų kalbines nuostatas bei reakcijas. Empiriniai duomenys surinkti 2025 m. pavasarį, taikant pusiau struktūruotus sociolingvistinius interviu su trimis grupėmis: centrinės būstinės sprendimų priėmėjais, vietos administracija ir darbuotojais, kasdien susidūrusiais su sistema bei klientų reakcijomis. Duomenys analizuojami taikant teminę analizę. Rezultatai rodo vyraujančias teigiamas nuostatas žemaičių kalbos atžvilgiu, ypač tarp vietinių darbuotojų, kurių požiūris glaudžiai susijęs su regioniniu pasididžiavimu ir tapatybe. Žemaičių kalba suvokiama kaip natūrali ir tinkama viešajam vartojimui Žemaitijoje, o bendrinė kalba dažniausiai pasirenkama kaip prisitaikymo prie nevietinių klientų strategija. Atvejis atskleidžia kintančias kalbines nuostatas ir rodo galimą platesnį nestandartinių atmainų legitimizavimą komercinėje viešojoje erdvėje.

Aukštųjų mokyklų vadovėlių autorių terminologinės nuostatos

Terminological Approaches Used by Authors of Higher Education Textbooks

Vadovėlis – viena svarbiausių mokymo(si) priemonių, padedančių besimokančiam asmeniui pasirengti profesiniam gyvenimui. Terminai – svarbiausias vadovėlių leksikos sluoksnis. Būdami mokslinių sąvokų žymikliai, jie užtikrina, kad besimokantis asmuo suprastų realiją, ir palengvina dalykinę komunikaciją. Savo srities terminų išmanymas laikomas dalykinių žinių tęstinumo sąlyga. Todėl ypač svarbu, kad vadovėliuose būtų pateikiami sistemiški, taisyklingi terminai.

Siekiant išsiaiškinti aukštųjų mokyklų vadovėlių autorių terminologines nuostatas, 2026 m. sausio–vasario mėn. atlikta ekspertų apklausa (formalizuotas (struktūruotas) interviu). Tyrimo imtį sudarė 16 skirtingų mokslo sričių – humanitarinių, socialinių, sveikatos ir technologijos mokslų – ekspertų (vadovėlių autorių). Ekspertų atsakymai rodo aiškią bendrą kryptį: visi informantai pabrėžia terminų sistemiškumo ir taisyklingumo svarbą. Terminai suvokiami kaip nuoseklios sąvokų sistemos dalis, todėl jų vartoseną turi būti apibrėžta ir nuosekli. Dauguma autorių formuluoja terminų apibrėžtis, ypač kai terminas naujas ar probleminis; apibrėžtis laikoma būtina sąvokų aiškumo sąlyga ir pirmiausia skirta studentams. Teigiamai vertinami ir aiškinamieji terminų žodynėliai, nors jų rengimo praktika skiriasi – dalis autorių terminus aiškina tekste ir atskiro žodynelio nerengia.

Kartu išryškėja normos ir realiosios vartosenos santykis. Dauguma autorių siekia vartoti rekomenduojamus terminus, tačiau kai kuriais atvejais sąmoningai pasirenkamas nenusistovėjęs ar nerekomenduojamas variantas, jei jis, jų manymu, tiksliau atspindi sąvoką arba jau yra įsitvirtinęs profesinėje praktikoje. Informantai susiduria su terminų vertimu, dažniausiai iš anglų kalbos. Kai lietuviško atitikmens nėra arba jis dar neįsitvirtinęs, kartais vartojamas nelietuviškos kilmės terminas, siekiant užtikrinti jo atpažįstamumą tarptautiniame kontekste. Vis dėlto kitų kalbų poveikis dažniausiai vertinamas kritiškai – siekiama išlaikyti lietuviškos terminijos nuoseklumą.

Ekspertų interviu duomenys leidžia išskirti kelias vyraujančias terminologines nuostatas. Pirma, matyti aiški orientacija į sistemiškumą ir atitiktį normai. Antra, ryški pragmatinė nuostata – sprendimai dėl termino parinkimo grindžiami jo vartosenos paplitimu ir suprantamumu. Trečia, svarbi apibrėžties nuostata – terminų aiškinimas ir žodynėlių rengimas suvokiami kaip akademinė atsakomybė. Taip pat pastebimas kritiškas požiūris į kitų kalbų poveikį ir siekis išlaikyti lietuviškos terminijos savitumą.

ROMAN ROSZKO, DANUTA ROSZKO, PIOTR SZATKOWSKI
Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, University of Warsaw |
Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos institutas, Varšuvos universitetas
roman.roszko@ispan.edu.pl, d.roszko@uw.edu.pl, piotr.szatkowski@ispan.edu.pl

Mozūrų etnolekto ir Punsko lietuvių šnektos tekstynai CLARIN-PL infrastruktūroje

Corpora of the Masurian Ethnolect and the Lithuanian Dialect of Puńsk within the CLARIN-PL Infrastructure

Didžiųjų kalbos modelių (angl. LLM) plėtra išryškino mažai išteklių turinčioms kalbinėms atmainoms duomenų trūkumo problemą. Didelių išteklių kalbų dominavimas mokymo rinkiniuose lemia „kalbinės homogenizacijos“ reiškinį, kai specifinės mažesnių atmainų struktūros yra išstumiamos dominuojančių kalbų vertinių / kalkių. Mozūrų etnolekto ir Punsko lietuvių šnektos atveju iššūkis yra ne tik paruoštų skaitmeninių tekstynų, bet ir suvienodintos rašybos trūkumas, todėl būtina sukurti pažangias apdorojimo grandines (angl. *pipeline*), apimančias teksto normalizavimą.

Šiame pranešime dokumentuojamas specializuotų mokymo, testavimo ir vertinimo rinkinių kūrimo procesas mozūrų etnolektui bei Punsko šnektai. CLARIN-PL-BIZ projekto tikslas – išsaugoti kalbinį paveldą parengiant kokybiškus mokymo rinkinius ir sukuriant patikimą vertinimo platformą, leidžiančią patikrinti generatyvinių modelių kompetenciją apdorojant nestandartinius kalbos variantus.

Metodologija. Tirdami mozūrų etnolektą pristatome unikalų požiūrį, pagrįstą keturių etapų tekstinių duomenų rengimu: 1) pirminis rinkinys: originalios rašybos ir galimų užrašymo artefaktų išsaugojimas; 2) suvienodintas rinkinys: rašybos normalizavimas rinkinio viduje, siekiant pašalinti ortografinį triukšmą; 3) norminis rinkinys: pilna dalykinė korekcija, atsižvelgiant į sistemines etnolekto ypatybes, tradiciškai fiksuojamas mozūrų literatūroje; 4) vertimo rinkinys: lygiagretus vertimas į standartinę lenkų kalbą. Punsko lietuvių šnektos atveju numatomi trys etapai: 1) supaprastintas norminis rinkinys: pilna užrašų korekcija, atsižvelgiant į sistemines Punsko šnektos ypatybes pagal standartą, kurį taiko Lenkijos lituanistai (W. Smoczyński, D. Roszko); 2) pirmasis vertimo rinkinys: lygiagretus vertimas į standartinę lenkų kalbą; 3) antrasis vertimo rinkinys: lygiagretus vertimas į standartinę lietuvių kalbą.

Rezultatai ir techninis įgyvendinimas. Darbo rezultatas bus dvikalbiai rinkiniai: bet kuris 1–3 rinkinys + 4 rinkinys (mozūrų etnolektas), 1 rinkinys + bet kuris 2–3 rinkinys (Punsko šnektą). Tekstiniai duomenys bus parengti TMX, TSV, CSV, JSON formatais kartu su metaduomenimis ir integruoti į „KonText“ sistemą.

LLM modelių vertinimas. Svarbus projekto elementas – uždaro testavimo rinkinio išskyrimas. Jis bus naudojamas užduočių rinkiniui (angl. *benchmarks*) parengti, siekiant patikrinti šiuolaikinių kalbos modelių našumą suprantant, generuojant ir verčiant mozūrų etnolektą ir Punsko šnektą.

Labile Verbs in the Southernmost Finnic Languages

Labilieji veiksmāžodžiai piečiausiose finų kalbose

Labile verbs (Haspelmath 1993; Letuchiy 2013) can be used in both transitive and intransitive clauses without any formal change. A prototypical example is the English verb *break*, which appears in the same form in both causative and inchoative constructions: *the boy broke the glass / the glass broke*. While labile verbs are common in English, they are generally considered rare in Uralic languages, which typically use derivational morphology to mark causative–inchoative alternations (cf. Estonian *poiss puru-sta-s klaasi* ‘the boy broke the glass’ / *klaas puru-ne-s* ‘the glass broke’).

In this respect, however, the southernmost Finnic languages (or dialects) appear to be somewhat exceptional, as lability in these languages is not completely excluded. In this presentation, I will give an overview of the results of studies on labile verbs in Estonian (Kehayov & Vihman 2014) and Courland Livonian (Rünkla 2025; Rünkla, to appear), and relate these findings to preliminary results from my current study of labile verbs in Estonian dialects.

In both Estonian and Livonian, several sound–symbolic verbs display lability, and in these languages lability functions primarily as a detransitivizing mechanism. It is therefore interesting to examine whether the same tendencies are found in Estonian dialects – particularly in South Estonian, which has a more productive derivational system than the northern dialects and is thus presumably less inclined to use lability as a compensatory mechanism for derivational morphology. However, the findings of Kehayov & Vihman (2014) show that polysemy in derivational suffixes can itself be a source of labile verbs, which may explain the spread of lability in South Estonian as well.

References

- Haspelmath, Martin 1993: *More on the typology of inchoative / causative alternations*. In: Comrie Bernard & Polinsky Maria (eds.), *Causatives and transitivity*, 87–120. Amsterdam: Benjamins.
- Kehayov Petar & Vihman Virve 2014: The lure of lability: A synchronic and diachronic investigation of the labile pattern in Estonian. *Linguistics* 52(4), 1061–1105.
- Letuchiy Alexander 2013: *Типология лабильных глаголов*. Москва: Языки славянской культуры.
- Rünkla Mihkel 2025: *Labiilsus liivi keeles*. Tartu: Tartu Ülikool. Magistritöö.
- Rünkla Mihkel. To appear. *Labile verbs in Livonian*.

MIROŚŁAWA SAGAN-BIELAWA

Jagiellonian University | Jogailos universitetas

m.sagan-bielawa@uj.edu.pl

The Linguistic Variation of Pre-War Peasant Memoirs as a Cultural Phenomenon

Prieškario valstiečių memuarų lingvistinė variacija kaip kultūrinis fenomenas

The presentation explores the language of *Pamiętniki chłopów* ('Peasants' Memoirs'), memoirs written by peasants and submitted to the competition announced by the Institute of Social Economy in Warsaw in 1933, and published in 1935–1936. Many memoirists were representatives of the 'transitional state' between feudal and capitalist cultures in the interwar period. The discussed texts are generally written in a literary style; however, the language of the uneducated authors is influenced by colloquial varieties. Stories of their lives consist of mixed vocabulary, colloquial or dialectal words and phrases, as well as foreign language elements and modern economic lexis (e.g., *koniunktura* 'economic situation', *kryzys* 'crisis'). The study focuses on linguistic diversity in these narratives, primarily at the lexical and phraseological level, including proverbs and loanwords. The primary aim is to identify the sociocultural factors that influenced the use of dialectal and non-dialectal elements in selected memoirs representing different regions of the Second Republic of Poland. The analysis covers lexical choices, metatextual comments (such as 'so-called' or 'as they say') and instances of code-switching.

The research aims to understand how the authors of the memoirs dealt with their role as representatives of the countryside when addressing a wider audience. The analysis shows that they demonstrated considerable metalinguistic awareness. Linguistic strategies served to legitimise their narratives. The overall conclusion is that language variation and distancing mechanisms are timeless, as the strategies identified in 90-year-old memoirs are still observable in contemporary discourse.

References

Krzywicki Ludwik, ed. 1935: *Pamiętniki chłopów : nr 1-51*. Instytut Gospodarstwa Społecznego.

Krzywicki Ludwik, ed. 1936: *Pamiętniki chłopów : serja 2*. Instytut Gospodarstwa Społecznego.

Javų kalbinis ir kultūrinis vaizdinys lietuvių pasaulėvaizdyje: sisteminių ir tekstinių duomenų analizė

The Linguistic and Cultural Image of Cereals in the Lithuanian Worldview: Analysis of Systemic and Textual Data

Rekonstruodami kalbinio pasaulio vaizdo fragmentą, susijusį su augalais, tarp jų ir javais, prieš akis turime ypač turtingą lietuvių leksikografinių šaltinių, tarmių tekstynų medžiagą, kurioje užkoduotas atsakymas į klausimą: kaip žmogus suvokia pasaulį, kaip mąsto apie augalus, kokias savybes jiems priskiria. Visas augalų pasaulio vaizdas yra apgaubtas kultūrinio mąstymo, sustiprintas tikėjimo, įsivaizdavimo, konstruojamo ant magiškų pamatų (prietarai, įvairūs burtai, tikėjimai, susieti su žemdirbyste).

Empirinį tyrimo pagrindą sudaro „Lietuvių kalbos žodyno“, „Zanavykų šnektos žodyno“, „Kazlų Rūdos šnektos žodyno“, „Jurbarko šnektos žodyno“ rankraščio, „Dieveniškų šnektos žodyno“, „Kupiškėnų žodyno“, „Vidiškių šnektos žodyno“, „Zietelos šnektos žodyno“, „Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyno“, „Kretingos tarmės žodyno“, „Šiaurės vakarų žemaičių žodyno“, „Druskininkų tarmės žodyno“, „Pietinių pietų aukštaičių žodyno“, „Lazūnų tarmės žodyno“, „Kaltanėnų šnektos žodyno“, tarmių tekstyno duomenys.

Pristatomą tyrimą inspiravo Liublino etnolingvistinės mokyklos parengtas „Stereotipų ir liaudies simbolių žodynas“, kurio II dalis (2017) skirta javams. Remiantis lietuvių leksikografiniais šaltiniais ir pasitelkiant kognityvinės definicijos metodologiją, pranešime bus rekonstruojamas kalbinis kultūrinis javų vaizdinys lietuvių pasaulėvaizdyje. Kognityvinės definicijos metodas leidžia parodyti bendrą pasaulio suvokimą, juo siekiama pabrėžti visas kultūros prasme aktualias teigiamas javų savybes, kurios nustatomos analizuojant tiek kalbos, tiek tekstų duomenis, taip pat ekstralingvistinius duomenis (tikėjimų ir papročių aprašus). Analizuojant leksikografinių šaltinių duomenis etnolingvistiniu aspektu, atsižvelgiama į visus žodžio straipsnyje esančius duomenis: kolokacijas, citatas, iliustruojančias antraštinio žodžio aplinką, sinonimus, antonimus, derivatus, frazeologizmus, paremijas ir kt. Leksema *javai* vartojama įvairiose leksikografinių straipsnių dalyse: 1) kaip antraštinis žodis leksikografiniuose straipsniuose (*javai*, *javas*, *javeliai*); 2) definicijose (*javapjūtė* ‘javų pjovimo laikas’; *javauti* ‘ieškoti javų, javus pirkti’) ir iliustraciniuose sakiniuose (*Kur geros žemės, tai tiesiog gražuoliai tie javai; Daug pripjovėm javo.*); 3) kitų žodžių straipsnių iliustracijose (*Žirnius delgėm pjaudavom, javus – pjautuvais; Javų aksitinai.*); 4) frazeologiniuose junginiuose ir paremijose (*javų lingė; javų pelė; Koks javas, toks grūdas; kai javai nesėtam lauke*). Leksikografinių šaltinių duomenų analizę papildė tarmių tekstynų ir tautosakos naratyvų duomenų analizė. Lietuvių leksikografinių šaltinių duomenys grupuojami pagal Liublino etnolingvistinės mokyklos pateiktą specifinių bruožų sąrašą, t. y. pagal esminius javų parametrus, vadinamus fasetais.

Gatvėvardžių vietiškumas Pakaunėje: Šlienavos atvejis

Localism in Street Names in the Kaunas District: The Case of Šlienava

XX a. 6-ajame dešimtmetyje dėl Kauno hidroelektrinės statybų buvo iškeldinti keliasdešimties kaimų gyventojai, užlietas Nėmuno slėnis – suformuotos Kauno marios. XXI a. 3-iajame dešimtmetyje suradus ir apklausus senuosius gyventojus, rekonstruota jų šnekta (Šidlauskas 2024). Atskleidus tarminius užtvindytų vietovių aspektus, lingvistiniai tyrimai toliau sietini ir su kalbiniu kraštovaizdžiu: vietovėse, kuriose dar galima rasti vadinamųjų dugniečių, aptinkama savitą istoriją reprezentuojančių, taigi itin vietiškų gatvių pavadinimų. Tai gatvėvardžiai, siejantys du istorijos etapus – buvusį ir esamą: 1) iki gyventojų iškeldinimo ir Kauno marių suformavimo 1959 m. ir 2) jau (nebe)gyvenamą teritoriją užtvindžius. Šiame pranešime atskleidžiamas Šlienavos (vieno iš Pakaunės kaimų, į kuriuos kėlėsi gyventojai) gatvėvardžių vietiškumas. Pavadinimai (Registru centro duomenimis, iš viso 62) nagrinėjami taikant Kauno rajone išbandytą kiekybinę metodiką, skirstant į kategorijas nuo žemiausio vietiškumo lygio (pvz., apeliatyvinės kilmės pavadinimai) iki aukščiausio (gyvybingų ar jau išnykusių kaimų pavadinimai) (Mikulėnienė, Bakšienė et al. 2023: 97–99). Atsižvelgus į savitą (istorinį) kontekstą, metodika modifikuota, įtraukiant ir dualumo (*iki iškeldinimo : po iškeldinimo*) dėmenį. Pranešime taip pat akcentuojamos skirtingos gatvėvardžių funkcijos, pvz., vietiški gatvėvardžiai gali veikti kaip tapatybės ženklas, bet neatspindėti praeities įvykių. Kai kurie gatvėvardžiai, susiję su vis mažtančia iškeldintų žmonių bendruomene, atlieka *kultūrinės* (arba *socialinės*) atminties funkciją. O štai gatvės, pavadintos išnykusių kaimų (ar geografinių objektų) vardais, pasižymi *paminkline* funkcija, kuri laikoma gatvėvardžių vietiškumo (ir istorinės atminties įprasminimo) kulminacija.

Šaltiniai ir literatūra

Mikulėnienė, Bakšienė et al. 2023: Mikulėnienė Danguolė, Bakšienė Rima, Brazaitienė Laura, Čepaitienė Agnė, Ivoška Darius, Šidlauskas Žydrūnas: (Ne)atrasti Pakaunės turtai: kalbinis variantiškumas sociogeolingvistikos požiūriu. *Kolektyvinė mokslo monografija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Registru centras. Prieiga internete: https://www.registrucentras.lt/adr/p/index.php?gyv_id=7385.

Šidlauskas Žydrūnas 2024: Kauno marių užtvindytų gyvenviečių vietinio kalbinio varianto rekonstrukcija ir dabartinė vartoseną. *Daktaro disertacija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Automatizotas vokalizmo akustinēs analizēs galimybės bei iššūkiai¹

Possibilities and Challenges of Automated Acoustic Analysis of Vocalism

Latvijas universiteto HZF Latvių kalbos institute pastaraisiais metais bandoma kurti eksperimentinei medžiagai skirtus įrankius ir metodus, kurie galėtų ne tik pagreitinti rezultatų skaičiavimo ir vizualizavimo procesą, bet ir išplėtoti pačius akustinės analizės būdus.

Šių įrankių nauda keleriopa. Pirma, jie leidžia plačiau ir giliau pažvelgti į akustiniu požiūriu dar nepakankamai aprašytą baltų kalbų ir ypač jų tarmių balsių bei dvibalsių kokybinę sandarą, konstatuoti nematytas alofonų struktūras, jas lyginti, patikslinti transkripcijas, iki šiol fiksuotas daugiausia iš klausos, ir t. t. Antra, įrankiais įmanoma greitai apdoroti didelį kiekį medžiagos, dėl to būtų galima lyginti, pavyzdžiui, ne tik iš kelių informantų įrašytus specifiniams požymiams skirtus minimaliųjų porų pavyzdžius, bet ir šių požymių duomenynus, kuriuose esama sociolingvistinių grupių ar tarmių atstovų. Trečia, atsiveria galimybės sintagminei garsinių tekstų analizei – metodui, kuris dėl žinomų priešasčių nebuvo taikomas baltų eksperimentiniuose darbuose.

Rišlios šnekos garsai neturi sterilumo ir preciziškumo, būdingo lyginant minimaliąsias poras, dingsta vienas statistiškai vertinamas loginis lyginimo pamatas, jį užgožia kintamųjų gausa. Tačiau būtent rišlaus teksto garsų masyvų kokybinė analizė leidžia pamatyti tikruosius, maksimalius alofonų akustinius laukus ir suprasti fonemų esmę.

Pranešime bus kalbama, kaip programuojant ir modifikuojant „Praat“, „MS Excel“ ir VBA skriptus buvo nuosekliai kuriami analizės įrankiai. Visų tyrimų išeities taškas – garso įrašo segmentų anotavimas „Praat“ programoje. Ši klausymo, ribų žymėjimo ir tekstų transkribavimo fazė užima daugiausiai laiko. Toliau iš anotuotų fragmentų per kelias sekundes išgaunami trukmės ar kokybės parametrai. Pirmieji grafikai ankstesniuose darbo etapuose piešti rankiniu būdu, tačiau kiekvieną veiksmą įrašius „Excel“ skriptai leido kiekvieną iš jų automatiškai kartoti, o rezultatai kelti į paruoštą „Excel“ grafikų matricas. Sudėtingiausia ir daugiausia laiko užimanti kūrimo fazė – „Excel“ skriptų konvertavimas į VBA skriptus. Pastaruoju metu pavyko išspręsti dvi esmines problemas – VBA iki šiol neatpažino Unicode (taigi ir TFA) šriftų, o didžiausias analizuojamų garsų serijų kiekis buvo 256. Šiuo metu ištobulintas kokybės analizės skriptas leidžia grafike pavaizduoti spalvotus alofonų masyvus iškart po „Praat“ duomenų skaičiavimo.

1 Pranešimas parengtas pagal Latvijos valstybinių tyrimų programos „Letonika latviskas un eiropeiskas sabiedrības attīstībai“ projektą „Latviešu valoda laikā, telpā un sabiedrībā“ (LaTS, Nr. VPP-IZM-Letonika-2025/1-0012).

Variantų traktavimas dialektologiniuose Lietuvių kalbos instituto darbuose

Treatment of Variants in the Dialectological Works of the Institute of the Lithuanian Language

Viename svarbiausių Lietuvių kalbos instituto (LKI) darbų – „Lietuvių kalbos atlase“ (LKA I 1977, II 1982, III 1991) – tarmės traktuojamos kaip atskiros homogeninės tam tikroje geografinėje teritorijoje vartojamos kalbos sistemos. Nuo XX a. vidurio įsivyravęs diatopinis–diachroninis požiūris į tarmes teoriškai pripažino jų variantiškumą, tačiau buvo suprantamas kaip teritorinė kalbos diferenciacija ir laikomas skirtingų sistemų, t. y. skirtingų tarmių, bruožu. Griežtesniam variantų traktavimui įtakos turėjo siekis metodologiškai atskirti sinchroninės lingvistinės geografijos tyrimų principus nuo diachroninės istorinės lingvistikos principų. Pastarojoje kalbos variantai buvo interpretuojami kaip istoriškai ankstesnės sistemos reliktai, todėl sinchroniniuose tyrimuose variantų fiksavimo ir jų sinchroninio traktavimo sąmoningai buvo atsisakyta.

Renkant tarmių faktus, variantų tikimybė buvo sąmoningai mažinama: taikant vadinamąjį NORM kriterijų, buvo apklausiami tik vyresni tarmių atstovai. Jaunesnės kartos atstovų išbraukimas iš patikimų informantų sąrašo lėmė statiškos tarmių būsenos fiksavimą. Ilgainiui tapo neįmanoma ignoruoti ar išvengti paribio ir periferinių tarmių variantų įtraukimo į atlasą. Empirinė medžiaga buvo tikslingai (pa)taisoma pagal anksčiau nustatytus principus, kuriais vadovavosi XX a. vidurio lietuvių kalbininkai.

Dviejose skirtingų LKI kalbininkų kartų parengtose tarmių chrestomatijose atsiskleidė kalbos variantų tyrimo metodologinių principų nevienodumai. 1970 m. „Lietuvių kalbos tarmėse“ (red. E. Grinaveckienė) tekstai transkribuoti vadovaujantis nevariantišku tarmių traktavimu, o 2004 m. „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje“ (red. L. Grumadienė), papildytoje garso įrašais, tarmių variantiškumas atspindėtas.

Transkribuotų tarminių tekstų leidinys „Dieveniškių tarmės tekstai“ (Mikulėnienė, Morkūnas 1997) buvo bene pirmasis, reprezentavęs variantiškumo pripažinimą LKI darbuose. Vėliau publikuota visa serija autentiškų, neredaguotų tarminių tekstų rinkinių su garso įrašais. LKI dialektologų parengtuose tarmių žodynuose taip pat ėmė ryškėti tendencija įtraukti visus žodžių variantus.

Sociolingvistinė kalbos kintamumo paradigma (Labov 1966; Trudgill 1983), kuri variantiškumą laiko socialiai struktūrizuotu kelių gyventojų kartų kalbos reiškiniu, pamažu darė įtaką ir LKI dialektologams. Tiek sociolingvistinių, tiek geolingvistinių variantų pripažinimas 2014 m. leidinyje „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistiniai ir sociolingvistiniai tyrimai: žemėlapiai ir jų komentarai“ (sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė) yra laikomas proveržiu traktuojant lietuvių kalbos tarmių variantiškumą.

Literatūra

- Labov William 1966: *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Lietuvių kalbos atlasas*, t. 1–3 (t. 1: Leksika, 1977; t. 2: Fonetika, 1982; t. 3: Morfologija, 1991), ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius: Mokslas.
- Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Sud. Rima Bacevičiūtė, Audra Ivanauskienė, Asta Leskauskaitė, Edmundas Trumpa, ats. red. Laima Grumadienė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. 2004.
- Mikulėnienė Danguolė, Morkūnas Kazys 1997: *Dieveniškių šnektos tekstai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta (sud.) 2014: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, Vilnius: Briedis.
- Trudgill Peter 1983: *On Dialect: Social and Geographical Perspectives*. New York University Press.

Tarminio variantiškumo ir mobilumo santykis Varėnos geolekto zonoje

The Relationship between Dialectal Variation and Mobility in the Varėna Geolect Area

Pranešime nagrinėjama kartų ir mobilumo sąveika Varėnos geolekto zonoje. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip skirtingo pobūdžio mobilumas ir kartų kaita veikia fonetinių tarminių požymių realizaciją ir kokią reikšmę turi naujų tarminių darinių formavimuisi.

Empirinį pagrindą sudaro 2019–2025 m. surinkta 84 informantų 76 val. 10 min. spontaniškos kalbos medžiaga iš 12 Lietuvių kalbos atlaso punktų. Tyrime išskiriamos trys kartos – vyresnioji, vidurinė ir jaunesnioji. Remiantis stebimojo laiko metodu, kartų skirtumai laikomi galimos kalbos kaitos požymiu. Mobilumas apibūdinamas sociogeografiškai, išskiriant tris tipus: minimalų, fragmentuotą ir sistemingą; šie tipai rodo skirtingą socialinių tinklų atvirumą.

Analizuojami trys fonetiniai požymiai: balsių *q*, *ę* siaurinimas, dzūkavimas veiksmažodžio bendratyje ir priebalsio *l* kietinimas. Požymių intensyvumas nustatomas taikant tarmiškumo indeksą (0–1), leidžiantį palyginti realizacijos dažnį skirtingose kartų ir mobilumo grupėse. Rezultatai rodo nuoseklią mobilumo gradaciją: minimalaus mobilumo sąlygomis tarminiai požymiai išlieka stabiliausi, fragmentuoto mobilumo grupėse jų realizacija silpnėja, o sistemingo mobilumo sąlygomis tarminių požymių realizacija yra mažiausia. Kartų skirtumai šią kryptį sustiprina – jaunesniojoje kartoje mobilumo poveikis ryškiausias. Tačiau skirtingi fonetiniai požymiai į mobilumą reaguoja nevienodai: dzūkavimas silpnėja sparčiausiai, *l* kietinimas užima tarpinę padėtį, o *q*, *ę* kinta mažiausiai.

Tai leidžia teigti, kad mobilumas Varėnos geolekto zonoje yra diferencijuojantis kalbos kaitos veiksnys. Jis ne tik silpnina tradicinius tarminius požymius, bet ir keičia jų tarpusavio santykį fonetinėje sistemoje, sudarydamas prielaidas naujų tarminių darinių formavimuisi. Todėl mobilumas Varėnos geolekte veikia ne kaip vienakryptė niveliacija, bet kaip selektyvų ir nevienodo intensyvumo fonetinės sistemos persitvarkymą skatinantis veiksnys.

Naujadarų konotacija – teigiama vs neigiama

Connotation of Neologisms: Positive vs. Negative

Pranešime kalbama apie naujadarus – į atraminius lietuvių kalbos žodynus („Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, „Bendrinės lietuvių kalbos žodyną“, „Lietuvių kalbos žodyną“ ir jo Papildymų kartoteką, „Tarptautinių žodžių žodyną“) neįtrauktus darinius, kurių semantika ir (ar) vartoseną atskleidžia teigiamą arba neigiamą konotaciją.

Tyrimė remiamasi empirine medžiaga, kaupiama pagal 2025–2027 m. vykdomą projektą „Lietuvių autorių naujadarai: daryba, semantika, vartoseną“ (Nr. K-2/2025), remiamą Valstybinės lietuvių kalbos komisijos. Iš turimo naujadarų sąrašo atsirinkta apie 300 į atraminius žodynus neįtrauktų darinių, pavartotų lietuvių rašytojų kūrinuose. Pastebėta, kad dažniau naujadarai yra konotuoti neigiamai, o tai paprastai lemia pamatinis žodis, nors esama ir tokių, kurių neigiamą vertinimą išryškina vartoseną (kontekstas). Itin dažnai konotuoti yra asmenis pavadinantys naujadarai. Pavyzdžiui, teigiamos konotacijos dariniais laikytini dūriniai *dailiablauzdė*, *šilkaodė*, *švelniaodė*, išmintingą žmogų pavadinantys *žyniavysis*, *žiniažmogis*, *protmaišis*. Neigiamą vertinimą atskleidžia dūriniai *kubiltaukis* (apie storą žmogų), *šaukštaprotis* (reiškia apykvailį žmogų), *nupirdžmogis* (apie paliegusį, seną žmogų), *praplėštgerklis* (apie rėksnį), dar, pvz.: *baisbobė*, *čigonpalaikis*, *gaidponis*, *skersponis*, *karpanosis*, *moliūgagalvis*, *šlykštbernis*, *sielačiulpys*, *skystagarbanis*, *silpnakiaušis*, *silpnakinkis*, *vamžyršmikis*, *hienagalvė*, *šunžmogis*, *velniažmogis*, *varvaklynis*, *žmogažvėris*, *žmogšaudys*. Daug rečiau neigiamą atspalvį turi kitų žodžių darybos būdų dariniai, pvz.: *apkemžėlis*, *iškvaišėlis*, *nuprotėjėlis*, *kvailinskas*, *žvengikė*, *dvokius*, *makštininkas*, *glituolis*, *bukuolis*, *snargliūnas*, *kaunoidas* (apie kauniečių), *kaimuva* (apie kaimietį), *bekiaušis*. Neretai neigiamą konotaciją turinčių naujadarų pamatiniu žodžiu eina koks nors vulgarizmas, pvz.: *šūdvysis*, *šūdmalys*, *subinveidis*, *dīdziapapė*, *plačiarūris*, *išverstpizė*, *apsišikėlis*, *krušlys*, *nuokruša*. Vis dėlto apibendrinant galima pasakyti, kad net ir stiprią neigiamą konotaciją turintys naujadarai lietuvių rašytojų kūrinuose vartojami stilistiškai motyvuotai.

Pietų žemaičiai varniškiai XX a. 6–7 dešimtmečių rankraštiniuose šaltiniuose

The Varniškiai Subdialect of Southern Samogitian in Manuscript Sources of the 1960s–1970s

Kalbinės ir sociokultūrinės aplinkos, sociokultūrinių tinklų ir gyventojų judumo, gyventojų nuostatų ir viešosios nuomonės tyrimai laikytini vienais iš multimodaliojo tarmių tyrimo modelio dėmenų (Mikulėnienė 2020: 16–25; Čepaitienė, Mikulėnienė 2022: 20–22). Tai ypač aktualu tiriant dabartinius vietinius kalbos variantus, tačiau bent dalį informacijos, atskleidžiančios sociokultūrinę, sociolingvistinę gyvenamųjų vietovių situaciją, stengtasi pateikti ir XX a. antroje pusėje renkant tarminę medžiagą „Lietuvių kalbos atlasui“ (LKA).

Pranešime siekiama atskleisti, kokios sociolingvistinės ir sociokultūrinės pastabos fiksuotos XX a. 6–7 dešimtmečių rankraštiniuose šaltiniuose, ir įvertinti LKA skirtus aprašus. Tiriamąją medžiagą, saugomą Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve, sudaro rankraštiniai 1955–1966 m. pietų žemaičių varniškių transkribuoti tarminiai tekstai, tarminių požymių ir vietovių – LKA punktų – aprašai (informacinės žinios), pateikti sąsiuvinuose. Medžiaga užrašyta šešiolikos tyrėjų iš dvidešimties LKA punktų: Kuršėnų (LKA 102), Gintėnių (LKA 131), Ūrkuvėnų (LKA 131a), Džiūikių (LKA 132), Vidsodžio (LKA 161), Varnių (LKA 191), Šlāpgirės (LKA 192), Ūžvenčio (LKA 193), Gomālių (LKA 222), Labūnavėlės (LKA 223), Stirbiškės (LKA 253), Laūkuvos (LKA 254), Švėkšnos (LKA 285), Kvėdarnos (LKA 288), Kaltinėnų (LKA 290), Būdviečių (LKA 320), Pajūrio (LKA 322), Šilālės (LKA 323), Girdiškės (LKA 325), Žemaičių Naūmiesčio (LKA 355).

Šaltiniuose užfiksuotos pagrindinės žinios apie vietas ir gyventojus (gyvenviečių istoriniai faktai, administracinė priklausomybė, kraštovaizdis, infrastruktūros objektai, atstumai iki kitų vietovių, gyventojų tautybė, judumas, išsilavinimas, veikla ir kt.). Taigi iš esmės laikytasi tam tikros struktūros, medžiagos užrašėjimo nurodymų – dažniausiai aptarti tie sociolingvistiniai ir sociokultūriniai veiksniai, kurie gali turėti įtakos tarminių požymių vartojimui, kaitai.

Vis dėlto esama ir kiek platesnių, užrašytojų požiūrį atskleidžiančių ar vertinamojo pobūdžio pastebėjimų. Labiausiai išskirtiniais būtų galima laikyti Kvėdarnos (LKA 288) ir Šilālės (LKA 323) aprašus, kuriuos pateikė mokytojas Bronius Palekas (1904–1996). Šis užrašytojas bene išsamiausiai rašė apie tarmės vartojimui įtaką darančius veiksniai, svarstė apie tarminės medžiagos rinkimą, duomenų reprezentatyvumą.

Literatūra

Čepaitienė Agnė, Mikulėnienė Danguolė 2022: *Tarmynas – Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenų bazės modelis. Ko ieškoti, ką galima rasti ir kaip lengva juo naudotis*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, <https://doi.org/10.35321/e-pub.40.tarmynas-geolingvistikos-portalas>.

Lietuvių kalbos atlasas, t. 1–3 (t. 1: Leksika, 1977; t. 2: Fonetika, 1982; t. 3: Morfologija, 1991), ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius: Mokslas.

Mikulėnienė Danguolė 2020: New Trends in Lithuanian Dialectology: Multimodal Research Model. – *Acta Linguistica Lithuanica*, 82, 11–33.

CURT WOOLHISER

University of Warsaw | Varšuvos universitetas

cwoolhis@gmail.com

Podlachian as a Contested Linguistic Field: Authenticity, Authority, and Creative Recontextualization in a Borderland Variety

Palenkės kalba kaip kvestionuojama lingvistinė sritis: pasienio varianto autentiškumas, autoritetas ir kūrybinė rekontekstualizacija

This paper examines the East Slavic Podlachian dialects of northeastern Poland as a contested linguistic field in which identity, authenticity, and authority are negotiated through both traditional and emerging communicative practices. Located in the ethnolinguistically diverse borderland of Podlasie, these varieties occupy an ambiguous space: often described as transitional between Belarusian and Ukrainian, they are variously labeled as Belarusian, Ukrainian, or as dialects of a distinct local language. This taxonomic uncertainty shapes not only linguistic classification but also the social meanings attached to codification and to the use of Podlachian in journalistic, literary, and other prestigious cultural domains.

Drawing on local publications, orthographic proposals, theatrical performances, popular music, and interviews with writers, journalists, performers, and dialect speakers, the paper traces how Podlachian is being recontextualized beyond traditional spoken settings. Particular attention is paid to the ideological tensions that arise when a historically non-standardized variety enters written and performative spheres, where expectations of consistency, legitimacy, and correctness become salient. These tensions are intensified by competing external reference frames associated with the Belarusian, Ukrainian, and Polish standard languages, as well as by local efforts to assert distinctiveness through new orthographies and stylistic experimentation. The analysis shows how authenticity is discursively constructed through appeals to rural speech, intergenerational transmission, and resistance to external standards, while authority is negotiated among activists, scholars, artists, and community members. Literature, theater, translation, and popular music emerge as key sites where Podlachian is stylized and reframed as a marker of regional identity. The paper argues that writing and performance not only support preservation but actively reshape what counts as *Podlachian* contributing to broader debates on the ideological dimensions of revitalizing contested minoritized varieties.

ANDRZEJ ŻAK

Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos institutas | Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
andrzej.zak@ispan.edu.pl

Ar kolateralinės kalbos mokymas tikrai gali padėti išsaugoti kalbą?

Can Learning a Collateral Language Really Help Preserve a Language?

Kašubų kalba, vartojama apie 100 000 žmonių Lenkijos šiaurės vakaruose, tėra vienintelė Lenkijos pripažinta regioninė kalba. Jau apie 30 metų jos mokoma Kašubijos mokyklose, taip pat šio regiono gyventojai turi teisę ją vartoti vietos savivaldos įstaigose.

Pranešime pasitelkiama *kolateralinės kalbos sąvoka*. Kolateralinė kalba – tai kalba, kuri praeityje neretai buvo laikoma giminiškos kalbos tarpe, tačiau dėl socialinių veiksnių įgijo kalbos statusą arba jos statusas ginčytinas.

Nepaisant išskirtinio kašubų kalbos statuso Lenkijoje ir pastangų jos mokyti, šios kalbos vartotojų skaičius mažėja. Pranešime nuo 2021 metų atliekamų išsamių sociolingvistinių interviu pagrindu aptariamos galimos tokios padėties priežastys. Ją iš dalies lemia šios kalbos žemesnis prestižas, nepalankios kalbinės ideologijos ir giliai įsišaknijęs gėdijimasis ja kalbėti.

Daroma išvada, kad negalima pasikliauti mintimi, jog vien mokykla gali padėti išsaugoti kalbą. Mokykla yra reikšmingas, tačiau nepakankamas etnolingvistinio gyvybingumo užtikrinimo strategijos dėmuo.